

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітній ступінь «Магістр»

на тему: «Економічна ефективність зернової галузі в
сільськогосподарських підприємствах Львівської області»

Виконав: студент 2 курсу, групи Ек-71з

Спеціальності 051 «Економіка»
(шифр і назва)

Лавецький Іван Омелянович

Керівник: Василина О.Р., к.е.н., доцент
(Прізвище та ініціали)

Рецензент: Садура О.Б., к.е.н., доцент
(Прізвище та ініціали)

ДУБЛЯНИ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ

Освітній ступінь Магістр
Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
економіки
(назва кафедри)

(підпис)
Черевко Г.В.
(прізвище, ім'я, по батькові)

«06» березня 2023 року

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу студента
Лавецького Івана Омеляновича
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: **Економічна ефективність зернової галузі в сільськогосподарських підприємствах Львівської області**

Керівник роботи: Василина Оріся Романівна, к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНУП від «17» 02 2023 року № 33/к-с.

2. Строк подання студентом роботи до «15» січня 2024 року
3. Вихідні дані до роботи нормативно-законодавчі акти, літературні джерела, дані сільськогосподарських підприємств, статистична звітність.

-
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Теоретичні основи економічної ефективності зернової галузі
- 1.1. Роль і значення зернової галузі в національній економіці
- 1.2. Показники оцінки зерновиробництва та його ефективності.
- 1.3. Сучасний стан розвитку зернової галузі
2. Стан розвитку виробництва і реалізації зерна та його ефективність в сільськогосподарських підприємствах Львівської області
- 2.1. Аналіз виробництва зернової продукції Львівської області
- 2.2. Аналіз ефективності виробництва зернової продукції в господарствах Львівської області

2.3. Економічний аналіз зернового ринку Львівської області

3. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва продукції зернової галузі

3.1. Напрями підвищення економічної ефективності зерновиробництва воєнного часу.

3.2. Шляхи розвитку маркетингових каналів реалізації зерна.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): рисунки, таблиці, схеми

6. Дата видачі завдання "06" березня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)
1	Отримання завдання. Вивчення рекомендованої літератури по темі КР. Написання аналітичного огляду. Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану (складання програми; написання пояснювальної записки; підготовка картографічних матеріалів для кваліфікаційної роботи).	березень-травень 2023р.
2	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	червень 2023р.
3	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи. Оформлення кінцевого варіанту роботи та інших графічних матеріалів, які представляються до захисту.	жовтень-листопад 2023р.
4	Кінцеве оформлення кваліфікаційної роботи (здача пояснювальної записки керівнику КР; виправлення його зауважень; здача КР на рецензування; кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	грудень 2023р.
5	Підготовка до захисту в ЕК. Пробний захист на випускній кафедрі (написання доповіді й погодження її з керівником КР; виправлення зауважень у графічній частині).	січень 2024р.

Студент

_____ (підпис)

Лавецький І.О.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ (підпис)

Василина О.Р.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Економічна ефективність зернової галузі в сільськогосподарських підприємствах Львівської області. Лавецький І.О. Розглядаються теоретичні основи економічної ефективності зернової галузі, проводиться оцінка стану розвитку виробництва зерна, його ефективність в підприємствах та аналіз зернового ринку Львівської області, окреслено шляхи підвищення економічної ефективності продукції зернової галузі через розширення маркетингових каналів реалізації зерна та запровадження інновацій в зернопродуктовому підкомплексі.

Ключові слова: економічна ефективність, зернова галузь АПК, зерновиробництво, ринок зерна, економічні взаємовідносини, маркетингові канали.

ANNOTATION

Economic efficiency of the grain industry in agricultural enterprises of the Lviv region. Lavetskyj I.O. The theoretical foundations of the economic efficiency of the grain industry are considered, an assessment of the state of development of grain production, its efficiency in enterprises and an analysis of the grain market of the Lviv region is carried out, ways of increasing the economic efficiency of grain industry products through the expansion of marketing channels for the sale of grain and the introduction of innovations in the grain product sub-complex are outlined.

Key words: economic efficiency, grain industry of the agro-industrial complex, grain production, grain market, economic relationships, marketing channels.

УДК 338.43.009:334.7:631.11

Кваліфікаційна робота магістра: 75 с. текстової частини, 10 рисунків, 11 таблиць, 50 джерел.

Економічна ефективність зернової галузі в сільськогосподарських підприємствах Львівської області. Лавецький І.О. Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. Дубляни, Львівський НУП, 2024.

Розглядаються теоретичні основи економічної ефективності зернової галузі, проводиться оцінка стану розвитку виробництва зерна, його ефективність в підприємствах та аналіз зернового ринку Львівської області, окреслено шляхи підвищення економічної ефективності продукції зернової галузі, розширення маркетингових каналів реалізації зерна.

У результаті запропонованих шляхів очікується підвищення економічної ефективності виробництва зерна.

Ключові слова: економічна ефективність, зернова галузь АПК, зерновиробництво, ринок зерна, економічні взаємовідносини, маркетингові канали.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I .ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ.....	8
1.1. Роль і значення зернової галузі в національній економіці.....	8
1.2. Показники оцінки зерновиробництва та його ефективності.....	10
1.3. Сучасний стан розвитку зернової галузі.....	23
РОЗДІЛ II. СТАН РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНА ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	31
2.1. Аналіз виробництва зернової продукції Львівської області.....	31
2.2. Аналіз ефективності виробництва зернової продукції в господарствах Львівської області.....	37
2.3.Економічний аналіз зернового ринку Львівської області.....	44
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ.....	50
3.1. Напрями підвищення економічної ефективності зерновиробництва воєнного часу.....	50
3.2. Шляхи розвитку маркетингових каналів реалізації зерна.....	57
ВИСНОВКИ.....	67
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	70

ВСТУП

Зернова галузь була і залишається лідером вітчизняного аграрного ринку та всієї економіки України. Рівень розвитку зернового виробництва, стабільне й ефективне функціонування ринку зернових культур виступають пріоритетними важелями, що визначають вирішення проблеми забезпечення продовольчої та національної безпеки держави в сучасних умовах. Сприятливі природно-кліматичні умови, наявний ресурсний потенціал, вигідне географічне розташування, родючі та високопродуктивні сільськогосподарські угіддя України створюють всі умови для отримання стабільних урожаїв високоякісного зерна пшениці, кукурудзи, ячменю та інших зернових культур. Національний зерновий ринок забезпечує потреби не лише внутрішнього споживання, а ще й багатьох країн світу. Україна є одним із головних гравців на міжнародному ринку торгівлі зерновими, щорічно нарощуючи обсяги виробництва та експорту. Протягом багатьох років країна посідає перші позиції серед найбільших виробників і експортерів зерна в світі. Тенденція до збільшення обсягів виробництва залишається достатньо стійкою протягом тривалого періоду, а у випадку подальшого фінансування аграріями новітніх технологій виробництва та зрошування на Україну очікує позитивна тенденція до збільшення виробництва й експорту зерна.

Актуальність дослідження. Зерновиробництво належить до стратегічно важливих галузей аграрної економіки України, оскільки вона забезпечує значну частину доходів сільськогосподарських підприємств, займає більше половини посівних площ, зумовлює сталий попит і високу потребу людей у споживанні продуктів харчування, для яких зерно є сировиною, а також є незамінним джерелом створення повноцінної кормової бази для розвитку тваринницьких галузей. З огляду на сучасні зміни, що відбуваються в зернопродуктовому підкомплексі, першочергового значення набувають питання організації системи ефективного зерновиробництва, що значною мірою визначається не лише

внутрішніми, а й зовнішніми чинниками [1]. Зерновий сектор забезпечує широкий асортимент незамінної продукції й безпосередньо впливає на обсяги виробництва продукції тваринництва. Розширення і удосконалення виробництва зерна високої якості гарантує продовольчу безпеку населення країни, економічну стабільність держави [2]. Разом з тим, в умовах відкритої економіки слід зважати на загальносвітові тенденції розвитку галузі та зернового ринку, що визначають необхідні обсяги виробництва конкретних культур. В умовах євроінтеграції для України особливої актуальності набуває питання відповідності якості продукції європейським стандартам. А тому підвищення рівня ефективності виробництва зерна є найважливішим завданням, розв'язання якого повинно здійснюватися не тільки на державному, але й на регіональному рівнях, де вирішуються питання забезпечення населення продуктами харчування. Тому дослідження тенденцій і проблем економічної ефективності виробництва зернових культур вітчизняними аграріями та пошук шляхів її подальшого підвищення набуває особливої актуальності.

Завданням роботи є визначення теоретичних основ економічної ефективності зернової галузі, оцінити стан розвитку виробництва і реалізації зерна та його ефективність в сільськогосподарських підприємствах Львівської області, а також окреслення шляхів підвищення економічної ефективності виробництва продукції зернової галузі.

Метою роботи є розробка шляхів підвищення економічної ефективності Львівської області. **Об'єктом дослідження** вибрано зернопродуктовий підкомплекс Львівської області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці шляхів підвищення економічної ефективності виробництва зернових культур через розширення маркетингових каналів реалізації зерна та запровадження інновацій в зернопродуктовому підкомплексі.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ

1.1. Роль і значення зернової галузі в національній економіці

Зернова галузь України має потенціал як на національному, так і на світовому ринках, що робить її перспективною частиною національної економіки. Стратегічно важлива галузь гарантує продовольчу безпеку, добробут і конкурентоздатність країни. У сучасному світі, коли все більш глобалізовано, зерно є головним напрямком зовнішньої торгівлі, оскільки це сприяє зростанню валютних надходжень до бюджету країни та розвитку сільських територій. «Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року», прийнята урядом, передбачає зростання валової продукції сільського господарства у 1,3 рази за порівняними цінами та 3-4% щорічного експорту сільськогосподарської продукції та продовольства. Багато вітчизняних дослідників приділяють значну увагу питанню об'єктивної оцінки стану зернового ринку України та визначення основних напрямків його подальшого розвитку. Таким чином, провідні науковці, такі як В. Г. Андрійчук, О. В. Боднар, О. Г. Булавка, М. Я. Дем'яненко, В. С. Дієсперов, С. М. Кваша, М. І. Кісіль, М. Ю. Кожем'якіна, М. Ф. Кропивко, Т. В. Мацибора, Б. Й. Пасхавер, М. І. Пугачов, О. Д. Радченко, П. Т. Саблук, О. [1, 35]. Водночас необхідні більш ґрунтовні аналітичні дослідження щодо поточного стану функціонування зернової галузі та проблем стратегічних напрямків її розвитку. Але з певних об'єктивних причин досі недостатньо досліджено проблеми стратегічного аналізу зернової галузі України, що визначило актуальність та мету дослідження. У зв'язку з тим, що зерно є життєво важливим для людей і визначає соціально-економічне становище країни в усьому світі, виробництво зерна займає перше місце серед інших галузей рослинництва [1]. Зокрема, зернове господарство є найважливішою стратегічно важливою і

найефективнішою сектором сільського господарства в Україні, оскільки воно становить основу продовольчої бази та безпеки країни. Для всіх зернових культур природні умови та родючі землі сприяють вирощуванню, що дозволяє отримувати достатні обсяги високоякісного продовольчого зерна для задоволення внутрішніх потреб і створення потенціалу для експорту. Незважаючи на те, що багато проблем залишаються невирішеними, що негативно впливає на продуктивність виробництва. Зокрема, виробництво зерна стає все більш залежним від погодних умов; матеріально-технічне забезпечення та ефективність праці не відповідають світовим стандартам і потребам галузі; використання високоякісного насіння обмежено, а використання інших матеріально-технічних ресурсів обмежено. Необхідно вирішити проблему забезпечення сталості виробництва продовольчого зерна пшениці високої якості, щоб підвищити конкурентоспроможність і прибутковість зернової галузі, як показало вивчення поточної ситуації в зерновій галузі [2, с. 81]. Це необхідно для ефективного виробництва.

З огляду на сучасні зміни, що відбуваються в зернопродуктовому підкомплексі, першочергового значення набувають питання організації системи ефективного зерновиробництва, що значною мірою визначається не лише внутрішніми, а й зовнішніми чинниками [1]. Забезпечуючи широкий асортимент незамінної продукції, зерновий сектор безпосередньо впливає на обсяги виробництва продукції тваринництва. Розширення та удосконалення виробництва зерна високої якості гарантує продовольчу безпеку населення країни та економічну стабільність держави [2]. Тим не менш, в умовах відкритої економіки слід брати до уваги загальносвітові тенденції розвитку галузі та зернового ринку, які визначають необхідні обсяги виробництва конкретних культур.

Таким чином, незважаючи на позитивні перспективи розвитку ринку зернових культур, галузь України стикається з кількома проблемами та перешкодами, які перешкоджають подальшому зростанню виробництва та експорту зернових культур.

Наступні перешкоди та проблеми можна виокремити, серед них:

1. Логістична інфраструктура: недостатність ємностей для зберігання зерна (склади та елеватори), відсутність лабораторій якості на елеваторах, затримання вантажів через нестачу та поганий технічний стан залізничних вагонів, високі витрати на транспортні послуги та невеликий потенціал портових потужностей. 2.3 урахуванням потенційного зростання обсягів виробництва та експорту зернових існує ризик дефіциту потужності для всіх транспортних засобів. Пропускна спроможність зернової логістичної системи України повинна бути достатньою для обробки того, скільки вантажів буде експортовано в майбутньому. 3: Зростання обсягів виробництва зернових при одночасному зниженні частки якісного продовольчого зерна, яке експортери можуть запропонувати країнам-партнерам Зернова галузь є основним сектором розвитку економіки України та становить понад 25% загального виробництва сільськогосподарської продукції. У світлі зростання світового попиту на зерно рейтинг України підвищується. Таким чином, у даний момент підвищення якості зернових, підвищення цін і розширення ринків збуту стане можливим, якщо держава підтримає українських аграріїв..

1.2. Показники оцінки зерновиробництва та її ефективності

Результативність виробництва демонструє дію економічних законів [3, с. 75]. Кінцевий позитивний ефект від застосування засобів виробництва та живої праці, а також сукупні вкладення, є показником ефективності. Збільшення виробництва чистої продукції за найменших витрат засобів і праці шляхом раціонального використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів є основним критерієм економічної ефективності в сільському господарстві. Кінцевим ефектом тут є обсяг валової продукції без спожитих засобів виробництва (вартість насіння, амортизаційні відрахування тощо). Основними факторами, які визначають рівень розвитку виробництва зернового господарства, є природні показники, такі як урожайність, валові збори та

динаміка посівних площ. Співвідношення між ресурсами та результатами виробництва є основою для отримання вартісних показників економічної ефективності. Існує три варіанти цього співвідношення: 1) ресурси та результати представлені у вартісній формі; 2) ресурси представлені у вартісній формі, а результати представлені у натуральній формі; або 3) ресурси представлені у натуральній формі, а результати представлені у вартісній формі. Успішне функціонування будь-якого підприємства в ринкових умовах можливе лише за умови досягнення певних фінансових результатів, показниками яких є прибуток і рентабельність. Ефективність виробництва характеризують і показники собівартості продукції та її трудомісткості. Все ж особливу роль для вимірювання й оцінки економічної ефективності виробництва мають показники рентабельності [20].

З урахуванням специфіки агропромислового виробництва В. Г. Андрійчук виокремлює такі види ефективності: технологічну (здебільшого виражається у натуральному вигляді та характеризує безпосередні виробничі процеси, що включають взаємодію факторів виробництва, а також продуктивність живих організмів, що використовуються у сільськогосподарському виробництві); економічну (має вартісне вираження і у грошовій формі оцінює співвідношення між отриманим результатом виробництва (дохід, виручка) та вартістю ресурсів спожитих у процесі такого виробництва (собівартість); соціальну (залежить від економічної ефективності та проявляється через зростання соціального захисту працівників та оточуючого населення шляхом підвищення заробітної плати, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці, зростання соціальних гарантій, підтримка культурної та соціальної інфраструктури конкретних територіальних громад) та екологічну (визначається на основі впливу процесу виробництва на стан навколишнього природного середовища [1, с. 397]. Рис. 1.1 показує процес формування ефективності та основні форми її прояву відповідно до вищезазначених класифікацій.

Відповідно до рисунка 1.1 зображено взаємозв'язок між виокремленими формами ефективності. Економічна ефективність є основою формування соціальної ефективності. Зрештою, лише економічний ефект, який виникає в результаті економічної діяльності, може забезпечити задоволення всіх

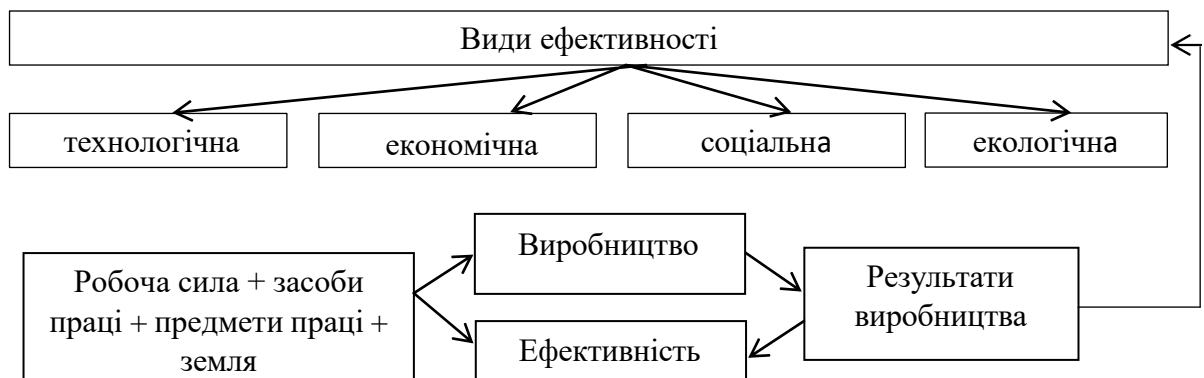

Рис. 1.1. Формування ефективності та основні форми її вияву і взаємозв'язок на рівні підприємства [1, с. 397]

соціальних потреб населення. Отже, об'єктивно існує така залежність: за однакових обставин вища соціальна ефективність корелює з вищою економічною ефективністю, і навпаки. З іншого боку, існує зворотній зв'язок між цими двома видами ефективності. Збільшення соціальної ефективності підвищує продуктивність праці працівників, що, у свою чергу, підвищує економічну ефективність виробництва. Це і є місцем дії мультиплікативного важеля. Економічна ефективність – це концепція, яка має багато аспектів і може бути представлена різними способами. Це пов'язано з тим, що під час її визначення ресурси та результати можуть бути натуральними або вартісними, причому в різних комбінаціях, наприклад: ресурси і результати, виражені у вартісній формі;

- 1) ресурси – у вартісній, а результати – у натуральній формі;
- 2) ресурси – у натуральній, а результати – у вартісній формі;
- 3) ресурси і результати – у натуральній формі.

По друге, у розрахунках можна використовувати ресурси як сукупність або як окремі елементи. По-третє, існує багато різних типів кінцевих результатів, які значно відрізняються за економічним змістом, коли мова йде про розрахунки ефективності відповідно до поставленої мети [3].

У роботах Н. Я. Коваленко також є подібне визначення економічної ефективності. Зокрема, він зазначає, що сільськогосподарське виробництво є економічно ефективним, якщо отримувати максимальну кількість продукції з одиниці площі при мінімальних затратах живої та уречевленої праці. а [8]

Враховуючи проблему «витрати-випуск», С. С. Носов зазначає, що взаємозв'язок між кількістю обмежених ресурсів, які використовуються в процесі виробничої діяльності, і кількістю та якістю виробленого продукту характеризує економічну ефективність. Коли обсяг виробництва збільшується при незмінних обсягах використовуваних ресурсів, це свідчить про підвищення рівня економічної ефективності. На нашу думку, недоліком цього твердження є те, що цей метод передбачає розвиток підприємства в умовах повного використання наявних ресурсів, що є недосяжним у реальному бізнесі. Збільшення економічної ефективності також може бути пов'язане зі збільшенням виробництва при незмінній кількості ресурсів і зменшенням витрат при незмінних натуральних результатах господарської діяльності.[7]

Враховуючи проблему «витрати-випуск», С. С. Носов зазначає, що взаємозв'язок між кількістю обмежених ресурсів, які використовуються в процесі виробничої діяльності, і кількістю та якістю виробленого продукту характеризує економічну ефективність. Коли обсяг виробництва збільшується при незмінних обсягах використовуваних ресурсів, це свідчить про підвищення рівня економічної ефективності. Збільшення

виробництва при незмінній кількості ресурсів і зниження витрат при незмінних натуральних результатах господарської діяльності також можуть бути пов'язані зі збільшенням економічної ефективності. Цей резерв виникає через вплив різних факторів, внутрішніх і зовнішніх, що впливають на суб'єкта господарювання. У результаті сукупність цих факторів створює конкретні джерела резервів, які можна знайти на основі результатів аналізу.

Враховуючи традиційний поділ факторів виробництва на землю, праця та капітал, можна припустити, що загальні джерела підвищення ефективності будуть наступними:

- удосконалення трудових ресурсів (зростання рівня освіти, навичок, вмінь);
- удосконалення засобів праці (науково-технічний прогрес, автоматизація виробництва);
- більш оптимальне використання предметів праці (зменшення витрат сировини, зниження рівня браку та відходів виробництва,

У своїх дослідженнях Черевко В. Г. стверджує, що учасники зернопродуктового підкомплексу повинні постійно контролювати вплив різних факторів ефективності, щоб підвищити ефективність виробництва [43]. Резерви виробництва зерна слід визначати з урахуванням потреби у додаткових витратах та очікуваними результатами, основними з яких можуть бути:

- одержання додаткової продукції;
- зменшення витрат виробництва і реалізації;
- підвищення рівня товарності продукції;
- одержання додаткового прибутку;
- зменшення тривалості виробничого циклу;
- зростання рівня фінансової стійкості підприємства;
- збільшення частки ринку.

Визначення резервів для підвищення економічної ефективності потребує значної кількості розрахунків, які повинні відповідати стандартам оперативності, достовірності та об'єктивності.

Об'єктивність передбачає врахування всіх умов функціонування господарюючого суб'єкта; достовірність — це точна кількісна оцінка факторів функціонування підприємства, які впливають на ефективність виробництва; оперативність означає виконання всіх розрахунків у такий термін, який дозволяє використати їх результати, тобто вхідні умови функціонування підприємства не змінюються.

Зважаючи на величезний обсяг інформації та складні зв'язки, які існують між компонентами господарського механізму, необхідний ефективний алгоритм пошуку резервів. На нашу думку, потрібно дотримуватися наступної послідовності: спочатку потрібно визначити натуральні резерви, наприклад, можливість зменшити витрати на ресурси або створити більший обсяг продукції. Потім потрібно розрахувати вартісні показники, які включатимуть додаткові кошти та рівень економічної ефективності.

Грошова оцінка витрат і додатковий обсяг продукції є основними питаннями при вартісній оцінці резервів. При визначенні резервів зростання рівня економічної ефективності розрахунок необхідного рівня витрат має бути максимально наближений до порядку планування собівартості продукції та виробничих витрат.

При цьому залишається питання про те, за яким показником слід оцінювати резерви збільшення виробництва у грошовому виразі: обсягом товарної чи валової продукції. Валовий дохід як показник для порівняння з витратами має перевагу як у часі, так і порівняно з іншими господарськими суб'єктами. Однак якість товарної продукції точніше відображає потреби споживачів, що непрямим чином визначає її якість. Показники ефективності повинні показувати ступінь співвідношення витрат і результатів і дозволяти порівнювати їх у часі, галузях, областях і

підприємствах. При розробці системи показників оцінки економічної ефективності помилкою є включення до неї тих, хто є частиною або фактором, який формує систему. Сьогодні теорія та практика економічної науки вимагають радикального переосмислення сутності економічної ефективності. Крім того, необхідно створити принципово нові методи оцінки економічної ефективності виробництва зернових культур. У значній мірі методи оцінки економічної ефективності, які використовуються підприємствами, відображають командно-адміністративну систему господарювання.

Зараз потрібно створити систему показників економічної ефективності, яка враховувала б зміни, які відбуваються на ринку, такі як конкуренція, глобалізація та коливання ринкової кон'юнктури. Таким чином, ми вважаємо, що елементи, пов'язані з безпосереднім виробничим процесом, мають вирішальне значення, оскільки вони дозволяють зменшити як матеріаломісткість продукції, так і витрати на її виготовлення. Підвищення рівня фондівіддачі та матеріалівіддачі є результатом збільшення обсягів виробництва при незмінній кількості основних засобів і сировини. В умовах зернового виробництва це досягається шляхом впровадження у виробництво нових сортів зернових культур, які мають високу врожайність, що дозволяє отримувати більшу кількість валової продукції на існуючих площах.

Резерви виробництва зерна слід визначати з урахуванням потреби в додаткових витратах і очікуваних результатах, основними з яких можуть бути:

- одержання додаткової продукції;
- зменшення витрат виробництва і реалізації;
- підвищення рівня товарності продукції;
- одержання додаткового прибутку;
- зменшення тривалості виробничого циклу;
- зростання рівня фінансової стійкості підприємства;

- збільшення частки ринку.

У першу чергу необхідно використовувати принципи системності та комплексності для розумного пошуку шляхів підвищення економічної ефективності виробництва зернових і зернобобових культур. Економічний ефект є ключовим моментом у прийнятті рішень щодо використання резервів.

Крім того, необхідно шукати резерви в межах системи економічної ефективності та її основних підсистем, які складаються з «потенціалу», «виробництва», «продажу» та «переробки». Використовуючи системний підхід, доцільно враховувати екзогенні фактори ефективності кожної підсистеми.

Рис. 1.2 демонструє графічне представлення інтегрованої моделі класифікації факторів зростання ефективності виробництва.

Показники ефективності кожної підсистеми та вплив зовнішніх факторів повинні бути пов'язані з системою оцінки доцільності використання резервів економічної ефективності внутрішньогосподарської галузі виробництва зернових і зернобобових культур.

Необхідно пам'ятати, що використання резервів вимагає додаткових витрат. Зниження статей витрат, які складають значну частину загальних витрат, може призвести до значного обсягу додаткових витрат. Крім того, додаткові витрати, пов'язані з використанням резервів, можуть бути представлені як у вартісному, так і в натуральному вигляді.

Інтенсифікація є важливим резервом зростання продуктивності виробництва рослинництва в сільському господарстві. Інтенсивна технологія полягає в тому, щоб створити ідеальні умови для вирощування сільськогосподарських культур, використовувати весь спектр науково обґрунтованих методів обробітку ґрунту та отримати врожай. Особливо важливо дотримуватися технологічної дисципліни та максимально використовувати біоенергетичний потенціал ґрунту.

До витрат у натуральній формі можна віднести збільшення

витрат часу на виконання робіт, пов'язаних із збиранням додаткової продукції чи виконання польових робіт з метою збільшення валового збору.

Витрати у вартісній формі пов'язані із використанням додаткових енергетичних ресурсів, паливно-мастильних матеріалів або мінеральних добрив.

Рис. 1.2. Інтегрована модель класифікації факторів зростання ефективності виробництва [35]

Збільшення обсягу виробництва при незмінних затратах зменшує собівартість одиниці продукції, підвищуючи конкурентоздатність компанії як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках..

Рис. 1.3. Характеристика основних резервів підвищення ефективності виробництва та реалізації зерна[18]

На сьогодні існують різні підходи до оцінки економічної ефективності виробництва зернових культур. Ці підходи включають

- загальнонаукові підходи, які використовуються в інших сферах науки;
- традиційні методи та методи аналізу, основою яких є порівняння витрат, понесених у процесі виробництва та отриманих результатів;

- ринкові методи, які дозволяють визначити та порівняти важливі параметри функціонування підприємств, такі як рівень конкурентоспроможності, уподобання споживачів і ринкова кон'юнктура.

Співвідношення результату до витрат можна визначити за допомогою традиційних методів аналізу рівня економічної ефективності. Ці методи можуть бути грошовими, умовно-натуральними або натуральними. Багато науковців пропонують використовувати наступні показники для визначення рівня ефективності виробництва зерна за допомогою традиційних методів.

1) показники ефективності виробництва(натуральні показники):

- урожайність;
- вихід протеїну (к.од.) з одиниці площі;
- рівень витрат певного виду ресурсів для виробництва одиниці продукції;
- виробництво продукції, яке припадає на одиницю певного ресурсу;

2) показники економічної ефективності (вартісні показники):

- собівартість одиниці виробленої продукції;
- прибуток, що припадає на одиницю виробленої продукції;
- рівень рентабельності.

На відміну від традиційних методів, ринкові методи дозволяють точніше визначати основні параметри функціонування господарюючих суб'єктів, визначати основні фактори, які формують результати, резерви та прогнозувати розвиток як ринку продукції, так і підприємства (фірми).

Таким чином, щоб визначити економічну ефективність, потрібно розрахувати кілька показників. Ці показники характеризують внутрішні процеси та події, які під контролем підприємства, і фактори, які незалежні та не під контролем господарюючих суб'єктів. Розглянемо показники, які, на нашу думку, є найважливішими для кожної групи.

При розрахунку показників ефективності виробництва та реалізації зерна слід враховувати специфіку господарської діяльності в цьому секторі. Важливим аспектом є значний вплив на виробничі процеси

біологічних, природних і кліматичних факторів. Величина валового збору залежить від погодних умов і якості ґрунту на певній території протягом певного періоду часу. У абсолютному виразі це показує кінцевий результат виробництва. При цьому урожайність зернових культур найбільш повно характеризує виробничу ефективність. Б. В. Погріщук стверджує, що урожайність є одним із ключових показників виробничої сфери зернового продуктового підкомплексу. Рівень урожайності дозволяє оцінити технологічну ефективність і відобразити виробничий ефект господарської діяльності в умовах конкретного сільськогосподарського підприємства або загалом по галузі.[35].

Показники прибутковості та рентабельності визначають економічний аспект виробництва. Прибуток є узагальнюючим показником діяльності виробництва, який характеризує відповідність якості та ціни продукції, у цьому випадку зерна, потребам споживачів. Рівень прибутку, розрахований по відношенню до посівної площі чи одиниці реалізованої продукції, є одним із основних показників економічної ефективності виробництва зерна. Показник рівня рентабельності показує ефективність понесених витрат; це означає, що він показує відношення між розміром прибутку та розміром витрат.

Крім загальних показників економічної ефективності виробництва зерна, використовується низка окремих показників, які показують ефективність різних ресурсів: труда, землі, енергії, сировини та матеріалів, основних і оборотних фондів.

У зерновому підкомплексі різні показники ефективності виробництва продовольчого та фуражного зерна відрізняються.

Таблиця 1.1 показує відмінності між показниками технологічної та економічної ефективності для зернових культур і фуражного зерна.

Таблиця 1.1 - Показники ефективності виробництва продовольчого та фуражного зерна

Продовольче зерно	Фуражне зерно
Технологічна ефективність	
<p>урожайність (в масі після доробки з 1 га зібраної площі); скоригована урожайність (на якість ґрунту) з 1 га зібраної площі; виробництво зерна (кг) на одиницю відповідного виробничого ресурсу.</p>	<p>урожайність (в масі після доробки) з 1 га зібраної площі; скоригована урожайність (на якість ґрунту) з 1 га зібраної площі; вихід кормових одиниць з 1 га зібраної площі (з урахуванням побічної продукції); вихід кормових одиниць, на одиницю відповідного виробничого ресурсу.</p>
Економічна ефективність	
<p>- виробництво валової продукції зернових культур у розрахунку на: 100 га посівної площі; 1000 грн грошової оцінки орних земель; одного працівника; 1 люд.-г прямих затрат праці; виробництво зерна на 1000 грн грошової оцінки орних земель під зерновими культурами; - прямі затрати праці на одиницю продукції; - виробнича собівартість одиниці продукції; вартість валової продукції зернових культур на 100 грн виробничих основних засобів, поточних витрат, сукупних вкладень у галузі; вартість товарної продукції зернових культур на 100 грн поточних витрат; вихід прибутку в зерновій галузі на 100 грн виробничих основних засобів або на 100 грн поточних витрат; сезонний виробіток у розрахунку на зернозбиральний комбайн; частка зернових культур у загальній зібраній площі по підприємству.</p>	<p>- виробництво валової продукції зернових культур у розрахунку на: 100 га посівної площі; 1000 грн грошової оцінки орних земель; одного працівника; 1 люд.-г прямих затрат праці; виробництво зерна у кормових одиницях і кормопротеїнових одиницях на 1000 грн грошової оцінки орних земель під зерновими культурами; трудомісткість кормової одиниці і кормопротеїнової одиниці; виробнича собівартість кормової одиниці і кормопротеїнової одиниці; структура посівних площ зернофуражних культур у порівнянні із структурою виходу кормових одиниць.</p>

Крім того, збереження природного потенціалу сільського господарства та забезпечення маркетингу є важливими питаннями в сучасних умовах функціонування аграрного сектору. Таким чином, маркетингова та екологічна ефективність виділяються різними науковцями.

1.3. Сучасний стан розвитку зернової галузі

У результаті військової агресії РФ у 2022 році економіка України зазнала значних руйнувань і збитків. Захоплені території, зруйновані підприємства, вивезено обладнання та техніку. Військова агресія також торкнулася аграрного ринку. Посівну кампанію 2022 року не вдалося завершити повністю через окупацію близько 20 % території України та бойові дії в деяких районах. Міністерство аграрної політики та продовольства України повідомляє, що лише 75% посівних площ України були засіяні.

Таким чином, до 2022 року український аграрний ринок забезпечував збіжжям 40-мільйонну Україну та ще 190 країн світу, при цьому залишалася тенденція до зростання обсягів виробництва. Україна має величезний потенціал для розширення свого виробництва зернових культур. Це сприяло динамічно зростаючому попиту на українське зерно на світових ринках. Протягом останніх п'яти років Україна стабільно експортувала понад 40 мільйонів тонн зернових культур, а у 2020 році вже понад 55 мільйонів тонн зернових культур.

Коли йдеться про посівні площі, найбільші території були відведені під пшеницю в областях Запорізька, Одеська, Харківська та Дніпропетровська; під кукурудзу в областях Полтавська, Вінницька, Чернігівська, Черкаська, Сумська, Кіровоградська та Дніпропетровська; і під ячмінь в областях Одеська, Миколаївська, Дніпропетровська, Запорізька та Херсонська. У 2015–2020 роках Сумська, Харківська, Тернопільська, Чернігівська, Хмельницька, Львівська, Полтавська, Івано-Франківська, Рівненська, Волинська, Черкаська та Вінницька області були найвищими за урожайністю пшениці.

З іншого боку, північна частина України (Полісся) та гірські регіони мають низьку родючість ґрунту, тому вони не підходять для вирощування

зернових культур. Для більшості сільськогосподарських виробників у даному регіоні продукція озимих зернових залишається єдиним ефективним джерелом доходу. Виробництво зерна в усіх регіонах країни останнім часом зростає не залежно від природно-кліматичних умов і якості ґрунту.

Як стверджують Козак О.А. та Грищенко О.Ю. [19], основним зв'язком зернового господарства є природне середовище та земельні ресурси, а також основні матеріально-технічні засоби аграрного сектору. Рівень використання цих ресурсів залежить від планування виробництва, технології та інших факторів, включаючи клімат.

Кравчук Н., Менчинський О. та Томчик О. [19] стверджують, що для покращення ринку зернових культур необхідно оновити зернозбиральні парки, розширити інфраструктуру збору зерна, покращити структуру та результати селекції та насінництва, застосувати біотехнології у виробництві зерна, покращити матеріально-технічну базу аграрних підприємств, а також забезпечити аграріїв високоякісним посівним матеріалом і паливом.

У лютому 2022 року ситуація на ринку зернових культур кардинально змінилася. З метою спричинення світової паніки навколо українського зерна російська агресія проти України спрямована на знищення української економіки, особливо аграрного сектора. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 1 квітня 2022 року на контрольованій території України передбачено посів 13438,4 тис. га основних ярих сільськогосподарських культур під урожай 2022 року, що на 3477,9 тис. га менше від показника минулого року. Це результат окупації та активних бойових дій у Херсонській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях; пограбування українських фермерів, включаючи розкрадання та вивезення зернових культур і технологій у росію; заміни посівних площ і знищення інфраструктури.

Необхідно дослідити урожайність зернових культур за минулі роки, щоб визначити перспективи розвитку ринку зернових культур в Україні. Для цього було проведено аналіз посівних площ в Україні, валового збору зернових

культур і урожайності з 1 гектара посівних площ. Результати представлені в таблиці 1.2.

Таким чином, таблиця 1 показує, що посівна площа сільськогосподарських угідь в Україні зростає щороку. У 2015 році площа посіву становила 14738,4 га, у 2016 році — 14337,1 га, у 2017 році — 14623,6 га, а в 2018 році — 14839,4 га. Протягом 2019-2021 років посівна площа в Україні тільки зростає. Зокрема, у 2019 році було засіяно 15318,1 тис. га, у 2020 році — 15392,2 тис. га, а у 2021 році — 15943,9 тис. га, новий рекорд. Обсяг валового збору зернових культур українськими аграріями змінювався з 2015 по 2021 рік. У 2015 році українські фермери зібрали 60125,82 тис. тонн збіжжя, у 2016 році — 66088,0 тис. тонн збіжжя, а у 2017 році — 61916,66 тис. тонн зернових культур. Валовий збір збіжжя в 2018 році значно зріс до 70056,53 тис. тонн, що на 8139,87 тис. тонн, або на 13,15%, більше, ніж у 2017 році. У 2019 році валовий збір зернових культур зріс до 75143,2 тис. тонн, що на 5086,67 тис. тонн, або на 7,26%, більше, ніж у 2018 році. У 2020 році аграрії України зібрали лише 64933,39 тис. тонн зернових культур. Валовий збір 2021 року становив 85680,1 тис. тонн, що на 20746,71 тис. тонн, або на 31,95 відсотка, більше, ніж у 2020 році.

Що стосується урожайності посівних площ, вона змінювалася щороку. У 2015 році урожайність зернових культур становила 41,1 центнери з 1 гектара, а в 2016 році зростає до 46,1 центнери з 1 гектара. Однак у 2017 році урожайність знизилася до 42,5 центнери з 1 гектара. Урожайність зернових культур зростає в 2018–2019 роках. З 47,4 центнерів зернових культур з 1 гектара у 2018 році до 49,1 центнера з 1 гектара у 2019 році. Урожайність зернових культур у 2020 році знизилася до лише 42,5 центнера з 1 гектара. У 2021 році урожайність зернових культур становила 53,8 центнери з 1 гектара. Це вдалося досягти завдяки сприятливому клімату та використанню прогресивних методів землеробства.

Таблиця 1.2. - Посівні площі, валовий збір та урожайність зернових культур в Україні протягом 2015–2021 рр.

Рік	Посівна площа, тис га	Валовий збір, тис т	Урожайність, ц/га
2015	14738,4	60125,82	41,1
2016	14337,1	66088,0	46,1
2017	14623,6	61916,66	42,5
2018	14839,4	70056,53	47,4
2019	15318,1	75143,2	49,1
2020	15392,2	64933,39	42,5
2021	15943,9	85680,1	53,8
2021р у %до 2015р.	108,2	142,5	130,9

Джерело: на основі даних Державної служби статистики України [48]

У дослідженні, проведеному Ільчуком М.М., Коновалом І.А., Барановською О.Д. та Євтушенком В.Д. [6], урожайність зернових культур є основним фактором, який визначає стабільність пропозиції зерна на ринку. Погода та ресурсне забезпечення виробників зерна значною мірою впливають на урожайність зернових культур. Рівень урожайності зернових культур у виробників з обмеженими фінансовими ресурсами та сучасними технологіями демонструє значну сезонну варіацію залежно від погодних умов. У той же час інтенсивне виробництво зерна знижує варіацію урожайності зернових культур. Інтенсивні технології вирощування зернових культур не тільки збільшують врожайність, але й забезпечують більшу ефективність виробництва зерна.

У результаті високого урожаю зернових культур в Україні є надлишок зернових культур, які можна експортувати. Таблиця 1.3 показує основні країни-імпортери зернових культур з України у 2021 році.

Таким чином, у 2020–2021 роках кілька світових країн були найбільшими імпортерами зернових культур України, як показано в таблиці 1.3. Зокрема, у

2020 році Китай був найбільшим імпортером зернових культур, купивши їх на суму 1854823,8 тис. дол. США, що становить 19,46 % від загального обсягу. У 2021 році Китай збільшив закупівлю зернових культур на 697690,1 тис. доларів, або 20,68 відсотка від загального обсягу, до 2552513,9 тис. доларів. У другій позиції знаходиться Єгипет, який імпортував зернові культури на суму 1119389,4 тис. доларів, що становить 11,23 відсотка від загального обсягу у 2020 році. У 2021 році Єгипет збільшив закупівлі зернових культур на 267053,0 тис. доларів, або 11,23 % загального обсягу, до 1386442,4 тис. доларів. У 2020 році Туреччина імпортувала 473418,3 тис. доларів, або 4,97 % загального обсягу. У 2021 році Тернопільщина збільшила закупівлі зернових культур в Україні на суму 918339,7 тис. доларів, що становить 11,23 відсотка від загального обсягу 267053,0 тис. доларів.

Що стосується інших країн-імпортерів, у 2021 році Індонезія придбала зернові культури в Україні на суму 749759,7 тис. дол. США, або 6,07 % загального обсягу; Іспанія придбала на суму 644882,9 тис. дол. США, або 5,22 % загального обсягу; Нідерланди придбали на суму 552213,6 тис. дол. США, або 4,47 % загального обсягу; і Іран придбав на суму 533326,3 тис.

До початку військової агресії російської федерації основний експорт зернових культур з України до покупців проходив через порти Миколаєва та Південної Одеси, Чорноморська. Загалом це становить 95 відсотків зернових вантажів, транспортованих морськими шляхами. Відповідно, Маріуполь і Бердянськ склали ще 5%. Здебільшого зернові в порти перевозили залізницею. Від початку війни в Україні експорт зерна через портові термінали був припинений [10].

Таблиця 1.3. - Найбільші імпортери зернових культур з України у 2020–2021 роках

Країна призначення	2020 р.		2021 р.		Відхилення, (+,-)	
	Вартість, у тис. дол. США	Пито ма вага, %	Вартість, у тис. дол. США	Пито ма вага, %	Абсолютне, тис. дол. США	Відносна, %,
Китай	1854823,8	19,46	2552513,9	20,68	+697690,1	+37,61
Єгипет	1119389,4	11,75	1386442,4	11,23	+267053,0	+23,86
Туреччина	473418,3	4,97	918339,7	7,44	+444921,4	+93,98
Індонезія	546711,2	5,74	749759,7	6,07	+203048,5	+37,14
Іспанія	543182,4	5,70	644882,9	5,22	+101700,5	+18,72
Нідерланди	513148,9	5,38	552213,6	4,47	+39064,7	+7,61
Іран	227890,3	2,39	533326,3	4,32	+305436,0	+134,03
Пакистан	258379,7	2,71	354830,4	2,87	+96450,7	+37,33
Лівія	264662,3	2,78	341608,1	2,77	+76945,8	+29,07
Туніс	346986,8	3,64	306102,8	2,48	-40884,0	-11,78
Ізраїль	229795,5	2,41	277257,4	2,25	+47461,9	+20,65
Саудівська Аравія	155360,2	1,63	266431,4	2,16	+111071,2	+71,49
Марокко	256490,9	2,69	266068,8	2,16	+9577,9	+3,73
Італія	159815,4	1,68	237563,4	1,92	+77748,0	+48,65
Ліван	184217,7	1,93	230350,2	1,87	+46132,5	+25,04
Бангладеш	316730,7	3,32	217293,4	1,76	-99437,3	-31,39
Ємен	144410,2	1,52	206407,6	1,67	+61997,4	+42,93
Республіка Корея	281766,4	2,96	204104,9	1,65	-77661,5	-27,56
Інші країни	1652489	17,34	1629470	17,00	-23019,0	-1,39
Разом	9529669,1	100,0	12343875,2	100,0	+2814206,1	+29,53

Джерело: дані Державної служби статистики України [48]

До початку військової агресії російської федерації основний експорт зернових культур з України до покупців проходив через порти Миколаєва та Південної Одеси, Чорноморська. Загалом це становить 95 відсотків зернових вантажів, транспортованих морськими шляхами. Відповідно, Маріуполь і Бердянськ склали ще 5%. Здебільшого зернові в порти перевозили залізницею. Від початку війни в Україні експорт зерна через портові термінали був припинений.

Сьогодні залізничні перевезення забезпечують більшість експорту зернових культур. Експорт потрапляє в порти на Дунаї, а також напямую в Констанцу, румунський порт, а також порти країн Балтії. У середньому транспортування зернових культур залізницею та автомобільним транспортом додає від двадцяти до сорока відсотків до вартості продукції [9]. Таким чином, основною проблемою для ринку зернових культур в Україні стала військова агресія росії, спрямована на те, щоб запобігти голоду на світовому ринку зерна України. Імпортери не можуть вивозити зернові культури з України у необхідних обсягах через блокування українських портів у Чорному та Азовському морі. Залізниця та автомобіль роблять незначні перевезення. Але значна частина урожаю зернових залишається на складах, що є дуже небезпечним у сучасному світі. Агропромислова інфраструктура, особливо елеватори та склади зернових, була часто ціллю ракетних ударів російських військових.

Крім того, високий рівень пропозиції зернових культур у країні призвів до зниження цін на продукцію. Таким чином, досягнення рівня беззбитковості власного виробництва стало ще однією проблемою, з якою зіткнулися аграрії. У сучасних умовах активна державна підтримка аграрного сектору та вплив міжнародних партнерів на ситуацію з українським зерном можуть зменшити негативний вплив факторів на розвиток ринку зернових культур України. Проблеми на ринку зернових культур можна вирішити шляхом стабілізації військово-політичної ситуації в країні; забезпечення українських аграріїв посівними матеріалами, паливом і сільськогосподарською технікою; створення

безпечних умов праці, включаючи розмінування посівних площ; максимізація посіву зернових культур у безпечних місцях; і використання інноваційних технологій у виробництві та зберіганні зернових культур. Це дозволить Україні пережити складний 2022 рік і оптимістично підготуватися до труднощів 2023 року. Зменшення ризику світового голоду можна досягти шляхом пошуку альтернативних шляхів експорту зернових культур, розблокування морських портів і зменшення впливу військової агресії російської федерації.

Дослідження показало позитивну тенденцію розвитку ринку зернових культур в Україні до 2022 року. Це свідчить про зростання кількості посівних площ, валового збору та урожайності зерна протягом останніх років. Тим не менш, цю ситуацію суттєво змінила військова агресія російської федерації. Через активні бойові дії в Херсонській, Харківській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях цього року кількість посівних площ зменшилася. Транспортування зерна та зберігання також є проблемами. Зокрема, великі запаси зернових не можуть бути експортовані до інших країн світу через блокування морських портів. Таким чином, існує проблема нестачі зернових, а також продовольчої кризи по всьому світу. Таким чином, існуюча ситуація на ринку зернових культур України вимагає рішучих дій, щоб стабілізувати військову та політичну ситуацію в країні. У цьому процесі повинні брати участь не лише вищі керівники України, але й лідери інших країн-партнерів. Важливо, щоб держава підтримувала аграріїв, надаючи їм пільгове кредитування, посівні матеріали та паливо.

У 2022 році продукція сільського господарства становила майже три чверті (73,4%) загального обсягу продукції сільського господарства.

РОЗДІЛ 2

СТАН РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНА ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз виробництва зернової продукції Львівської області

Однією з найважливіших сфер економіки Львівської області є сільське господарство, яке посідає третє місце за обсягом валового продукту після послуг і промисловості. Виробництво зерна, його заготівля, виробництво борошна, хлібопродуктів і комбікормів складають зернопродуктовий комплекс. Вони складаються з зерносіючих господарств, комбінатів хлібопродуктів, хлібо заводів, державних і міжгосподарських комбікормових заводів, а також зерносіючих господарств, з найбільшою кількістю посівів у районах Радеківській, Сокальській, Бродівській, Буській, Золочівській і Перемишлянській. Центри виробництва хлібопродуктів включають такі міста, як Львів, Дрогобич, Червоноград, Стрий та інші.

Упродовж п'яти останніх років продукція сільського господарства зросла. У 2021 році сільськогосподарська продукція зросла на 7,6 відсотка відносно 2020 року, забезпечивши 16 місце серед регіонів (в Україні 16,4 відсотка).

У господарствах населення відбулося зростання на 0,3% за рахунок збільшення виробництва рослинництва, а у підприємствах – на 15,1% за рахунок збільшення виробництва рослинництва та тваринництва.

У таблиці 2.1 показано, як змінювалися посівні площі зернових і зернобобових культур у Львівській області з 2015 по 2021 рік.

Загальна посівна площа культур сільськогосподарських у 2021 році становила 717,6 тис.га і відносно 2020 року збільшилась на 4,9 тис.га (на

0,7%), відносно 2015 року – збільшилась на 79,3 тис.га (на 12,4%). Порівняно з 2020 роком розміри посівних площ у підприємствах збільшились на 5,3%.

Таблиця 2.1. - Динаміка змін посівних площ зернових і зернобобових культур у Львівській області в 2015-2021 роках, тис. га

Культури	2015р.	2019р.	2020р.	2021р.	2021р. в % до 2015р.
Культури сільськогосподарські	638,3	698,4	712,7	717,6	112,4
культури зернові та зернобобові	302,2	318,1	306,6	318,5	105,4
зернові озимі	186,0	193,8	181,8	174,7	93,9
у тому числі пшениця	155,6	158,4	153,4	146,6	94,2
жито	5,2	5,8	5,4	6,0	115,4
ячмінь	25,2	29,6	23,0	22,1	87,7
зернові ярі	116,1	124,3	124,8	143,8	123,9
у тому числі пшениця	25,2	22,3	21,3	20,6	81,7
ячмінь	24,1	25,9	16,9	16,3	67,6
овес	16,7	12,7	13,3	12,7	76,0
кукурудза	39,9	55,7	66,5	86,7	217,3
гречка	6,7	2,1	2,4	3,6	53,7
зернобобові	3,2	5,4	3,6	3,3	103,1

Джерело: на основі даних [42]

Щодо зернових і зернобобових культур, то в 2021 році їх площа становила 318,5 тис. га, що на 5,4% більше, ніж в 2015 році. Це збільшення відбулося за рахунок збільшення площі жита на 15,4%, хоча площа озимих зернових зменшилась на 6,1%, а також за рахунок росту площі під ярими

зерновими, на що вплинуло зростання площі під кукурудзою більше, ніж вдвічі. Площа під іншими зерновими культурами суттєво зменшилась, а саме площа під гречкою на 46,3%, під ярим ячменем – на 32,4%.

У рослинництві суттєвих змін зазнала структура посівних площ сільськогосподарських культур: зменшилась частка культур зернових з 47,4% у 2015 році до 44,4% у 2021 році, кормових – з 15,2% до 9,4%, картоплі – з 14,8% до 13,3%..

Таблиця 2.2. - Посівні площі основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств (тис.га)

Роки	Культури сільськогосподарські	Культури зернові та зерно-бобові	Буряк цукровий фабричний	Соняшник	Ріпак і кольза	Картопля	Культури овочеві	Культури кормові	
Господарства усіх категорій									
2015	638,3	302,2	12,4	11,4	52,8	94,5	25,1	96,9	
2019	698,4	318,1	11,0	25,6	65,8	94,2	36,5	87,3	
2020	712,7	306,6	12,6	30,5	67,0	94,8	42,1	78,2	
2021	717,6	318,5	14,2	40,5	51,3	95,5	42,3	67,4	
				Підприємства					
2015	317,8	182,7	12,1	11,4	52,8	2,0	1,6	12,4	
2019	379,0	203,8	11,0	25,6	65,8	1,7	1,7	9,6	
2020	391,7	190,1	12,6	30,5	67,0	1,9	1,8	6,9	
2021	403,5	200,0	14,2	40,5	51,3	2,3	1,7	5,7	
				Господарства населення					
2015	320,5	119,5	0,3	–	0,0	92,5	23,5	84,5	
2019	319,4	114,3	–	–	–	92,5	34,8	77,7	
2020	321,0	116,5	–	–	–	92,9	40,3	71,3	
2021	314,1	118,5	–	–	–	93,2	40,6	61,7	

Джерело: на основі даних [42]

Відносно 2020 року збільшилися посівні площі культуру у підприємствах зернових та зернобобових на 5,2 %, а в господарствах населення на 1,7%.

У 2021 році під культури зернові та зернобобові було відведено 318,5 тис.га а це 44,4% загальної посівної площі області (рис. 2.1).

Структура посівних площ за групами культур сільськогосподарських
у % до загальної посівної площі

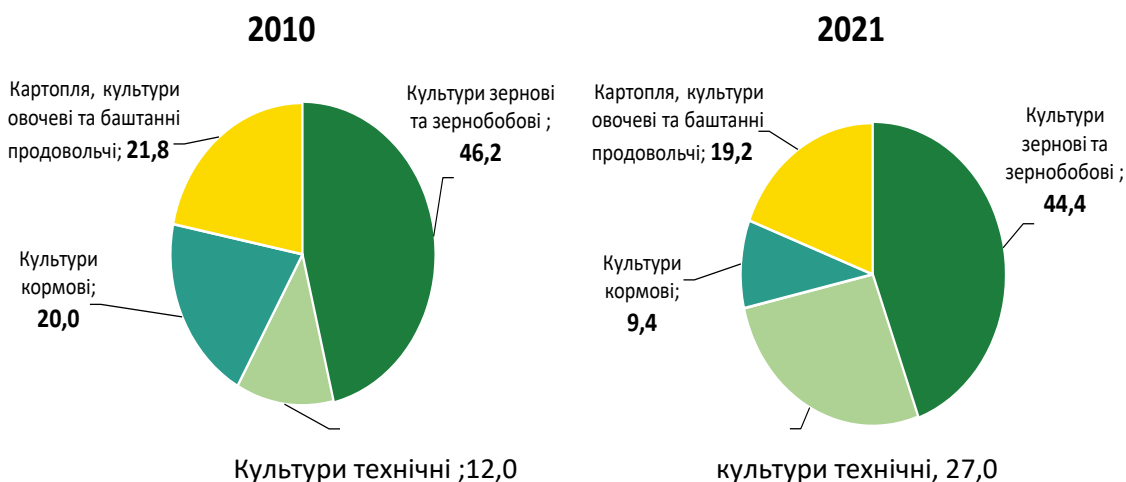

Рис.2.1. Структура посівних площ за групами культур [42]

Таблиця 2.3 - Виробництво зернових культур у Львівській області, тис. тонн

Культури	2015	2019	2020	2021	2021р до 2015р, %
Культури зернові та зернобобові	1366,3	1643,7	1607,4	1827,9	133,8
зернові озимі	867,0	946,4	839,9	882,0	101,7
у тому числі пшениця	725,0	764,6	700,1	737,0	101,7
жито	14,5	18,0	17,7	20,2	139,3
ячмінь	127,5	163,6	122,0	124,8	97,9
зернові ярі	499,3	697,3	767,5	945,9	189,4
у тому числі					
пшениця	111,8	98,9	84,5	87,4	78,2
ячмінь	88,8	92,2	54,8	58,7	66,1

овес	44,2	32,4	33,5	34,0	76,9
кукурудза	244,1	458,9	584,7	755,0	309,3
гречка	3,9	2,2	2,8	3,7	94,9
зернобобові	6,2	12,1	5,9	6,1	98,4

Джерело: на основі даних [42]

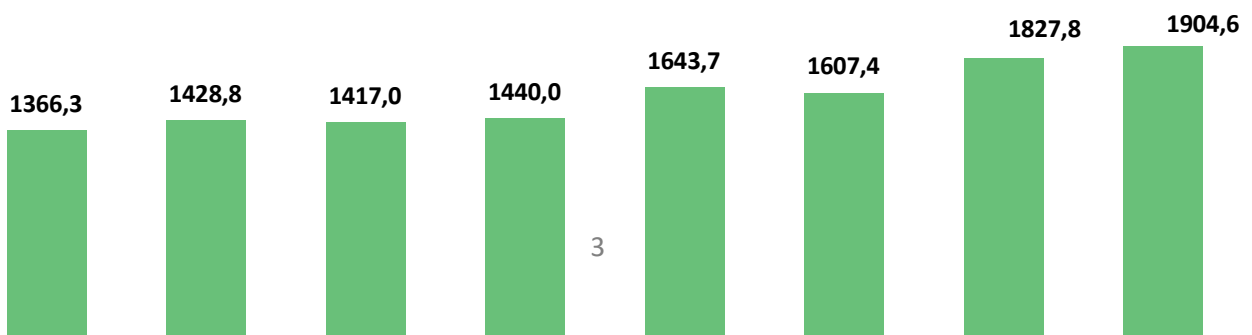
З рисунка 2.1 видно, що в 2021 році в структурі посівних площ зернові та зернобобові займали 44,4%.

Щодо виробництва зернових культур у Львівській області, то в 2021 році їх обсяг зріс порівняно з 2015 роком на 33,8% і становив 1827,9 тис.тонн. Суттєво зросло виробництво ярих зернових за рахунок росту виробництва кукурудзи в 3 рази. Якщо порівняти виробництво зернових 2021 року з 2020 роком, то у групі культур зернових у 2021 році зросло виробництво кукурудзи (на 29,1%), жита (на 13,4%), пшениці (на 5,1%), ячменю (на 3,8%).

У 2022 році зібрано 1904,6 тис.т культур зернових та зернобобових (у масі після доробки), що на 4,2% (на 76,7 тис.т) більше відносно 2021 року. Урожайність у господарствах усіх категорій становила 58,5 ц (58,0 ц у 2021 році) з одного гектара зібраної площі.

У порівнянні з 2021 роком підприємства збільшили виробництво культур зернових та зернобобових на 4,8% (вироблено 1426,5 тис.т).

Із загального обсягу виробництва культур зернових та зернобобових у 2022 році, зібрано пшениці 911,8 тис.т, кукурудзи – 753,5 тис.т, ячменю – 178,4 тис.т, вівса – 34,0 тис.т. Зернових та зернобобових озимих культур одержано 963,7 тис.т, що на 9,3% більше порівняно з 2021 роком. У виробництві зернових та зернобобових озимих переважала пшениця (її частка становила 84,6%)

2015   2016   2017   2018   2019   2020   2021   2022

Рис.2.2 Динаміка виробництва культур зернових та зернобобових Львівської області, тис.т [42]

Джерело: на основі даних [42]

Зернових та зернобобових ярих культур зібрано 940,8 тис.т, що на 0,5% менше відносно 2021 року. У структурі виробництва ярих культур переважала кукурудза (80,1%).

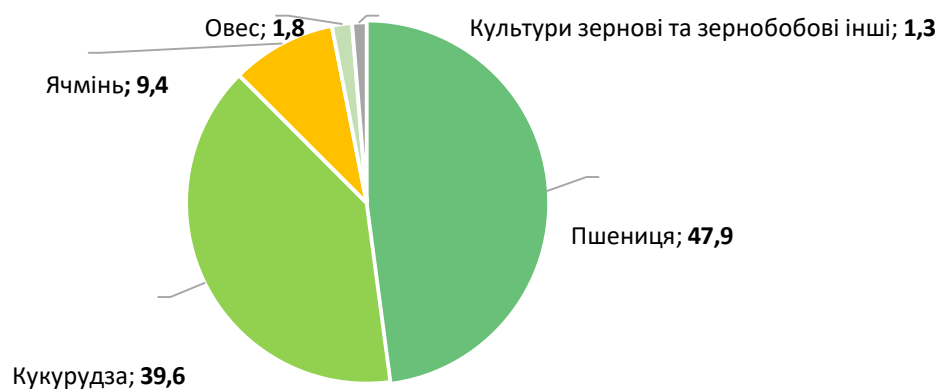

Рис.2.3 Структура виробництва культур зернових та зернобобових у 2022 році Львівської області, %

У 2022 році порівняно з 2021 роком зібрано більше сої на 9,9%, соняшника – на 7,0%, менше – ріпака і кользи (на 0,4%). Відносно 2015 року виробництво соняшника зросло у 3,9 раза, сої – у 3,8 раза, ріпака і кользи – у 1,3 раза.

**Приріст (скорочення) виробництва окремих видів продукції
рослинництва у 2022 році, %**
2021=100%

Рис. 2.4. Приріст (скорочення) виробництва продукції рослинництва у 2022 р. у Львівській області

Джерело: на основі даних [42]

2.2. Аналіз ефективності виробництва зернової продукції в господарствах Львівської області

Стратегічно важлива галузь економіки України - зерновий сектор визначає обсяг, пропозицію та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна та продукції тваринництва; становить значну частку доходів сільськогосподарських виробників; визначає стан і тенденції розвитку сільського господарства; і експортує валюту для держави. Більшість галузей агропромислового комплексу та аграрного експорту залежать від зернової галузі, яка також є основою та джерелом сталого розвитку цих галузей.

Вирощування всіх зернових культур підтримується природними умовами та родючими землями України в цілому та Львівської області зокрема. Це дозволяє отримувати високоякісне продовольче зерно в обсягах, достатніх для задоволення внутрішніх потреб і створення потенціалу для експорту.

З іншого боку, для подальшого розвитку галузі необхідно провести ретельну економічну оцінку та переглянути низку позицій щодо

організаційно-економічних, технічних і ринкових умов функціонування галузі.

Продуктивність праці та матеріали для виробництва зерна не відповідають світовим стандартам і потребам галузі. Відсутність достатніх фінансових ресурсів обмежує використання новітніх технологій, високоякісного насіння та інших матеріально-технічних ресурсів. Погода стає все більш важливою для виробництва зерна.

У результаті неефективного використання земельних ресурсів і низької культури землеробства ґрунт виснажується та деградує, що призводить до зменшення вмісту гумусу та поживних речовин у ньому. Трудові ресурси та стан науково-дорадчого супроводження зерновиробництва є поганими [1].

Виробництво зернових і зернобобових культур є важливою частиною сільськогосподарської галузі більшості адміністративно-територіальних одиниць України. Сприятливі природні кліматичні умови та наявність відповідної переробної інфраструктури пояснюють це. Зернові та зернобобові культури також є одними з найбільш прибуткових видів сільськогосподарської продукції та є важливою частиною продовольчої безпеки країни.

Крім того, зернові та зернобобові культури мають відповідні технологічні характеристики, які дозволяють їм зберігати продукти протягом тривалого періоду часу, що є надзвичайно важливим під час коливань обсягів виробництва, спричинених природними факторами.

Зерновиробничий підкомплекс Львівської області визначає показники підтримки таких галузей народного господарства, як борошномельна, хлібобулочна, комбікормова та роздрібна торгівля. Сільськогосподарські підприємства, які розвиваються в регіоні та зосереджені на виробництві зернових і зернобобових культур, стикаються з рядом проблем, які перешкоджають їх розвитку в довгостроковій перспективі. Зокрема, необхідно модернізувати значну кількість

виробничих потужностей зернового підкомплексу, оскільки основним завданням є інтенсифікація виробництва, тобто збільшення валового збору за допомогою підвищення урожайності, яка є інтенсивним фактором.

Зміна спеціалізації сільськогосподарських підприємств, в тому числі збільшення частки зернових і зернобобових культур, є результатом вищого рівня ефективності виробництва продукції внутрішньогосподарської галузі рослинництва порівняно з тваринницькою.

Система показників, включаючи собівартість продукції, ціну реалізації на один центнер, прибуток на один центнер посівної площі, на один центнер зерна та рівень рентабельності виробництва зерна, використовується для визначення економічної ефективності виробництва.

Найважливішим показником результативності землеробства є урожайність. Рівень урожайності визначається на 1 га і відображає вплив економічних і природних умов, а також якість організаційно-господарської діяльності сільськогосподарських культур. Звичайно, більше урожайності можна досягти за допомогою додаткових матеріальних і трудових витрат. З метою оцінки динаміки урожайності зернових культур скористаємося даними табл. 2.4.

Таблиця 2. 4. - Динаміка урожайності зернових культур Львівської області з 1 га зібраної площі, ц

Культури	2015 р.	2019 р.	2020р.	2021р.	2021р.до 2015р.
Культури зернові та зернобобові ¹	45,5	51,5	52,4	58,0	127,5
зернові озимі	46,8	48,9	46,2	50,5	107,9
у тому числі пшениця	46,7	48,3	45,7	50,3	107,7
жито	27,7	31,0	33,2	34,0	122,7

ячмінь	51,4	55,3	53,1	56,4	109,7
зернові ярі	43,4	55,6	61,5	67,3	155,1
у тому числі					
пшениця	44,4	44,3	39,6	42,5	95,7
ячмінь	36,9	35,6	32,6	36,0	97,6
овес	26,7	25,7	25,2	26,9	100,7
кукурудза	61,5	80,9	88,0	90,6	147,3
гречка	6,3	9,9	10,2	9,3	147,6
зернобобові	19,0	22,7	16,5	18,6	97,9

Джерело: розраховано на основі [42]

Це можна досягти за допомогою використання резервів виробництва, пов'язаних з інтенсифікацією бізнесу, наприклад, використання науково обґрунтованих доз мінеральних добрив, застосування регуляторів росту та засобів захисту рослин, використання інтенсивних сортів і гібридів для кращих попередників і зменшення втрат врожаю під час збирання. Зважаючи на те, що сівозміни також відіграють важливу роль у рівні урожайності, це питання слід вирішувати з науково-технічним обґрунтуванням.

З таблиці 2.4 можемо бачити ріст урожайності переважної більшості зернових культур Львівської області в 2021 році порівняно з 2015 роком на 27,5%, а саме відбувся ріст урожайності озимої пшениці на 7,7%, жита на 22,7%, ячменю на 9,7%. Суттєвий ріст урожайності спостерігаємо в кукурудзи – на 47,3 % і гречки на 47,6% порівняно з урожайністю 2015 року.

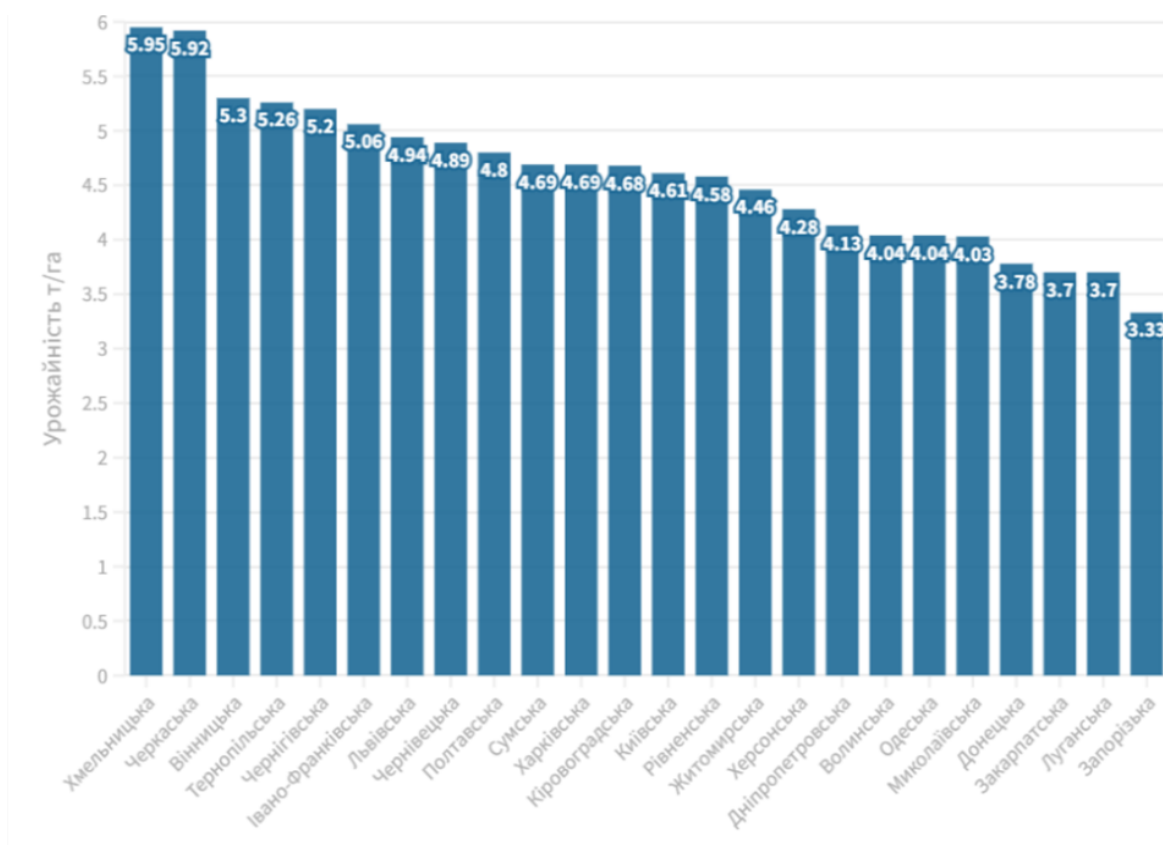

Рис.2.5 Урожайність зернових і зернобобових культур в Україні в розрізі областей в 2021 році

Джерело: на основі даних [42]

З рисунку 2.5 видно, що Львівська область знаходиться на 7 місці по Україні за урожайністю зернових і зернобобових культур, яка становила 49,4 ц/га.

Урожайність ранніх зернових культур досягла високих показників: ПП «Західний Буг» досяг 72,2 ц/га, ТЗОВ «КПК Агроінвест» досягла 70 ц/га, ПП «Агрофірма Дзвони» досягла 69,6 ц/га, ФГ «Сяйво-Стрий» досягла 68,4 ц/га, ПАФ «Білий Стік» досяг 67,1 ц/га.

Таблиця 2.5. - Основні економічні показники виробничо-господарської діяльності ФГ «Колос-К» Самбірського району Львівської області, 2019-2021 рр.

Показник	2019р.	2020р.	2021р.	2021 р. у % до 2019р.

Площа сільськогосподарських угідь, га	324,1	303,3	303,2	93,6
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	684,2	787,6	972,3	142,1
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	394,6	594,3	782,5	198,3
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	289,6	193,3	189,8	74,0
Середньорічна чисельність працівників, чол.	12	14	14	116,7
Урожайність основних культур, ц/га: пшениця	23,5	32,1	30,8	131,1
картоля	222,0	101,4	201,4	90,7
ріпак	22,3	23,7	24,1	108,1
Рівень рентабельності (збитковості), %	42,3	32,5	24,2	-18,1 п.

Фермерське господарство «Колос-К» було обрано для проведення аналізу економічної ефективності виробництва зернових. Компанія «Колос-К» була заснована в 2000 році. Село Викоти є центром господарства. У селі є 9 км до центру Самбірського району, а до обласного центру Львова 84 км. Андрій Миронович Куліковський, директор ФГ «Колос-К». Таблиця 2.5 показує систему показників ефективності виробництва та економічної активності ФГ «Колос-К», яка включає вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур.

Отже, проаналізувавши цю таблицю, можна сказати, що сума чистого прибутку у 2021 році порівняно з 2019 роком зменшилася на 26,0% і склала 189,8 тис. грн, але господарство залишається прибутковим. Чистий дохід від реалізації продукції за останні три роки зріс на 42,1%, але витрати зросли більш високими темпами, що призвело до падіння рентабельності до 24,1%. Зросло виробництво таких основних сортів, як Краєвид (пшениця) та Смарагд (ріпак). Кожне господарство, в особливості ФГ «Колос-К», несе певні витрати на виробництво продукції рослинництва.

Структура собівартості виробництва продукції рослинництва у звітному році наведена на рисунку 2.6.

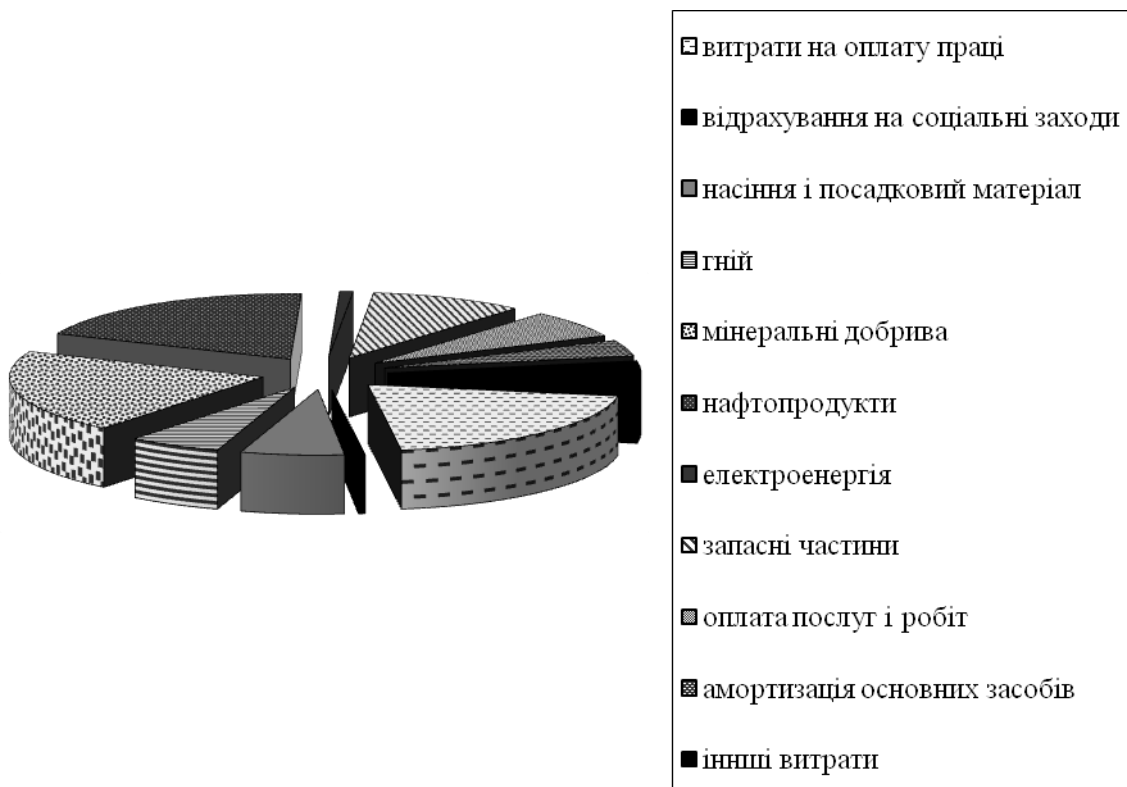

Рис. 2.6 Структура витрат на виробництво продукції рослинництва в ФГ «Колос-К», 2021 р.

На рисунку 2.6 показано, що міндобрива (20,6%), насіння та посадковий матеріал (7,0%), витрати на оплату праці (20,0%) і нафтопродукти (19,3%) становлять найбільшу питому вагу в структурі собівартості продукції рослинництва у 2021 році.

Сільськогосподарська продукція проходить через переробні підприємства та інші точки реалізації. Крім того, значна частина продукту розповсюджується на ринку, а орендодавцям виплачується орендна плата, а працівникам виплачується заробітна плата.

Такі показники, як ефективність виробництва, безпосередньо пов'язані з показниками виробництва продукції.

Таблиця 2.6 показує ефективність виробництва окремих видів продукції у ФГ «Колос-К».

Таблиця 2.6.- Ефективність виробництва окремих видів продукції в ФГ «Колос-К» Самбірського району Львівської області, 2019-2021 рр.

	2019 рік	2020 рік	2021 рік

Угіддя	Чисти й дохід, тис. грн.	Рівень рентабе ль ності, %	Чисти й дохід, тис. грн.	Рівень рентабе ль ності, %	Чисти й дохід, тис. грн.	Рівень рентабе ль ності, %
Продукція рослинницт ва	676,1	24,8	781,0	32,5	966,3	38,7
Зернові та зернобобові	203,5	16,0	329,2	29,1	281,4	33,6
Овочі	51,2	18,3	46,4	17,3	23,2	4,2
Картопля	167,1	3,7	143,2	6,4	291,5	13,7
Ріпак	254,3	32,8	262,2	33,0	370,2	44,6

Узагальнюючим показником економічної ефективності виробництва є показник рентабельності. Бачимо з таблиці позитивну динаміку рівня рентабельності зернових і зернобобових культур в господарстві, яка в 2021 році становила 33,6%. При цьому чистий дохід знизився порівняно з 2020 роком, а це означає, що знизилась собівартість зернових. Так, зріс рівень рентабельності ріпаку і картоплі.

2.3. Економічний аналіз зернового ринку Львівської області

Ціни на реалізацію продукції сільського господарства в Львівській області зросли, включаючи картоплю, овочі, культури плодови та ягідні, а також тварин сільськогосподарських.

Ціна реалізації 1 тонни зернових та зернобобових культур зросла на 22,5% порівняно з 2020 роком; ціна ріпаку зросла на 11,7%, соняшника на 53,4%, сої на 43,1%, цукрового буряка на 10,9%, молока на 10,1% і яєць на 4,1%.

За нижчою ціною порівняно з 2019 роком збували картоплю на 9,5%, овочі на 63,8%, плодови культури на 34,6% і тварини сільськогосподарські живі

на 5,7%.

Виробництво зернових та зернобобових культур знизилось на 21,4% у 2021 році, ріпаку на 17,7%, соняшника на 15,8%, картоплі на 15,2% і яєць на 26%.

Конкурентна боротьба призвела до змін у темпах зростання обсягів виробництва деяких видів продукції сільськогосподарства. Сільськогосподарські підприємства зосереджені на експорті зерна, ріпаку, соняшника та сої. Ми бачимо зростання виробництва плодів і ягід аграрними підприємствами області.

Розглянемо обсяги реалізації зернової продукції сільськогосподарськими підприємствами, оскільки конкурентні відносини проявляються переважно в комерційній діяльності (табл. 2.7).

Обсяг реалізованої продукції в 2021 році зменшився порівняно з 2015 роком, як показано в таблиці 2.7. Реалізація вівса знизилася значно на 95,8% порівняно з минулим роком на 51,3%. Реалізація гречки знизилася на 65,4% порівняно з минулим роком на 8%. Загалом реалізація зернових і зернобобових культур знизилася майже на 21,4%, і вона також знизиться на 2% у 2020 році.

Значно зросла реалізація жита – майже в 4 рази – у порівнянні з 2015 роком і на 25,9% в порівнянні з 2020 роком. Це говорить про намагання господарств зміцнити позиції у тих ринкових нішах, де є попит незадоволений на відповідну продукцію.

Сільськогосподарські підприємства Львівської області виробляють частину своєї продукції на експорт.

Таблиця 2.7. - Реалізація зернової продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області, т

Продукція	2015р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р	2021 у % до 2015

Культури зернові та зернобобові у тому числі	959081	724609	959074	768702	753460	78,6
пшениця	481177	326823	461475	363597	306301	63,7
жито	1773	9854	4619	6089	7665	432,3
кукурудза на зерно	327706	225624	336490	277826	340739	104,0
ячмінь	136800	143929	150183	117658	96193	70,3
овес	7079	1370	1714	606	295	4,2
гречка	2500	3877	1408	941	865	34,6
зернобобові	1925	12707	3032	1791	1159	60,2

Джерело: розроблено на основі[42]

У 2019 році продукція зернових і олійних культур становила 13,9% загального експорту області, що становить значну питому вагу сільського господарства в експорті. Сільськогосподарські підприємства рідко виступають безпосередньо експортерами; зазвичай це роблять посередники, щоб просувати свої товари на міжнародні ринки. Незважаючи на це, українські сільськогосподарські виробники беруть участь у конкурентній боротьбі на світовому ринку, оскільки споживачі оцінюють якість їхньої продукції, що впливає на попит, а сільськогосподарські підприємства можуть використовувати інструменти цінової конкуренції через виробничі витрати.

Таблиця 2.8. - Динаміка середніх цін зернової продукції, реалізованої підприємствами Львівської області, грн. за т

Культури	2015р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.	2021 р. до 2015 р., %
Культури зернові та	2959,6	4357,5	3954,9	4845,8	5799,9	196,0

зернобобові						
у тому числі						
пшениця	3047,8	4469,0	4133,8	4976,2	5979,4	196,2
жито	2449,7	3480,1	4098,7	4713,2	4150,0	169,4
кукурудза на зерно	2744,7	3949,7	3589,0	4803,3	5833,5	212,5
ячмінь	3085,3	4742,5	4160,6	4421,2	5102,8	165,4
овес	1849,9	3358,4	3759,5	4278,2	5857,5	316,6
просо	3173,5	к	к	к	к	-
гречка	9525,0	5477,5	6815,7	12876,3	17734,0	186,2
зернобобові	4606,6	4882,4	5608,5	9088,5	8215,0	178,3

Джерело: розроблено на основі[42]

Аналізуючи динаміку середніх цін зернової продукції, реалізованої підприємствами Львівської області, можна побачити суттєвий їх ріст - 96,0% у 2021 році порівняно з 2015 роком. Така тенденція спостерігається по всіх видах зернових культур. Ціни суттєво зросли на жито, пшеницю, овес, зернобобові. Значно вищі ціни на продукцію зернопродуктового підкомплексу АПК на зовнішніх ринках, в порівнянні з внутрішнім ринком, підсилюють стимулювання виробництва зернових у вітчизняних суб'єктів господарювання, нарощування виробничих і експортних потужностей в даній галузі. Якщо порівняти ціни 2021 року з 2020 роком, то зернові зросли в ціні майже на 20% в тому числі на пшеницю на стільки ж. Ріст ціни спостерігається в кукурудзи на зерно на 21,4%. Ціна гречки в 2021 році зросла суттєво – на 37,7%. Але ціна впала на жито на 12% і на зернобобові на 10% в 2021 році порівняно з 2020 роком.

Ціни на продовольчу пшеницю на внутрішньому ринку коливалися 156–182 дол/т у 2010–2021 маркетинговому році. Ціни на попит коливалися в межах 193–211 дол/т, а пропозиція в межах 197–214 дол/т [48]. Зрозуміло, що в результаті цих обставин стратегічні пріоритети експорту зернових будуть підвищені для великих підприємств і агрохолдингів, які мають більший доступ до інструментів експортної торгівлі.

Одним із факторів стрімкого зростання цін є зростання попиту з Китаю. Справа в тому, що китайці змінили свою структуру споживання, відмовилися від харчових відходів і почали будувати великі сучасні свиноферми по всій країні, щоб відновити поголів'я свиней, яке сильно постраждало від епідемії. Це певним чином вплинуло на ціни. Несприятливі погодні умови в основних країнах-виробниках є ще однією причиною зростання цін на врожай у 2020 році. Попередження не виправдалися, і посіви постраждали в Канаді, Сполучених Штатах, Франції, Бразилії та Україні.

У 2021 році Львівська область експортувала зернові культури на суму 281332,0 тис. доларів. Люди, які найбільше купували нашу зернову продукцію, були:

Китай 36620,1 тис. доларів США

Єгипет 30450,6 тис. доларів США

Саудівська Аравія 20870,2 тис. доларів США

Бангладеш 16408,6 тис. доларів США

Індонезія 16269,6 тис. доларів США

Іспанія 15573,3 тис. доларів США

Нідерланди 15104,1 тис. доларів США

Корея 14256,8 тис. доларів США

Пакистан 12582,2 тис. доларів США

Туреччина 10331,8 тис. доларів США

Структура експорту зернових культур за країнами, %до підсумку

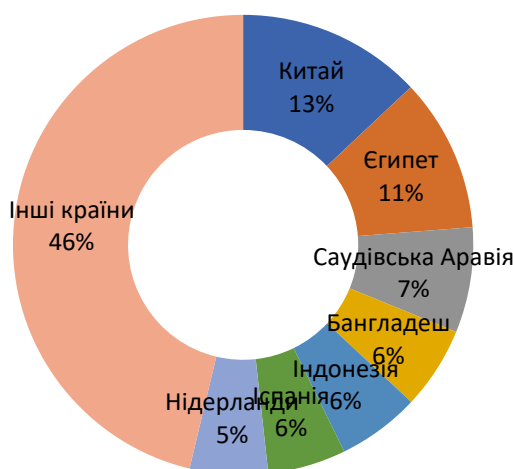

Рис. 2.7. Структура експорту зернових культур Львівської області за країнами, %

Джерело: розроблено на основі[42]

Серед товарів, які Львівщина експортувала з січні по серпень 2021 року, найбільшою часткою були електротехнічне обладнання (19,4% від загального обсягу експорту області), меблі (15,4%), зернові культури (9,8%), деревина та вироби з неї (9,6%), жири та олії (8,0%), мінеральні палива, нафта та продукти її перегонки (6,3%).до кінця.

Урожай гречки у 2022 році аграрії Львівської області зібрали майже 9,5 тисяч тонн, що у 2,5 раза перевищує урожай 2021 року. Відзначимо, що львівським аграріям вдалося досягти таких результатів перш за все завдяки збільшенню посівних площ на 70%, до 6,3 тис. га. Врожайність гречки в регіоні в 2022 році також зросла на 37 відсотків до 1,4 т/га.

Але гречка в області все ще вважається нішевою культурою, і близько 150 аграріїв професійно вирощують її. Багато факторів впливають на те, наскільки складно вирощувати цю культуру. По-перше, гречка коштує дорожче, ніж інші зернові культури, оскільки вона має низьку врожайність. По-

друге, завдяки постійному зростанню імпорту гречки до війни виробники відчували тиск на ціну гречки.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ

3.1. Напрями підвищення економічної ефективності зерновиробництва воєнного часу

Сільське господарство забезпечує більше 50% фонду споживання населення, є пріоритетним сектором економіки в товарній структурі експорту та займає друге місце серед інших секторів, сільське господарство завжди мало позитивне зовнішньоторговельне сальдо, але через повномасштабну війну в Україні ці показники значно погіршилися. Сьогодні Україна та її громадяни перебувають у складних умовах, тому проблема підвищення економічної ефективності інтенсифікації виробництва продукції рослинництва повоєнного часу залишається невирішеною. Особлива увага приділяється пошуку шляхів вирішення проблеми відновлення та підтримки агробізнесу в Україні після війни, оскільки виробництво впало, продуктивність праці знизилася, залучені працівники зменшилися та рівень безробіття зріс.

Завжди було пріоритетним і найважливішим завданням забезпечення високого рівня ефективності виробництва як у національному господарстві, так і в окремих внутрішньогосподарських галузях і видах продукції.

Сільськогосподарське виробництво та його основні компоненти (виробництво, продаж, матеріально-технічне забезпечення, державна підтримка, страхування тощо) розглядаються як підприємцями, так і теоретиками з точки зору забезпечення економічної ефективності. Багатоаспектне питання підвищення економічної ефективності доцільно розглядати в розрізі окремих компонентів виробничо-господарської діяльності підприємств сільського господарства. Підвищення економічної ефективності підприємств внутрішньогосподарської галузі виробництва зернових і зернобобових забезпечується за наступними напрямками:

- додатковий обсяг виробленої продукції;
- додаткові грошові потоки від реалізації продукції;
- додатковий прибуток;
- використання додаткових обсягів ресурсів, передусім за рахунок підвищення відношення робітників до праці;
- покращення репутації підприємства.

Як видно, отримання більшого обсягу виробництва є основою для стратегій підвищення рівня ефективності. Це повинно бути пов'язано з розширенням виробництва та іншими складовими операціями компанії, такими як матеріальне забезпечення, збут, переробка, фінанси тощо. Розрахунок і планування резервів, а також підвищення рівня показників ефективності вимагає ретельного аналізу. Наприклад, при внесенні мінеральних або органічних добрив урожайність зернових і зернобобових культур збільшується за рахунок кількості відповідних складових, а також низки інших факторів, які зазвичай не враховуються.

У 2021 році найбільше підприємств 58,5 % вирощували зернові та зернобобові культури на площі до 100 га. Найнижчі обсяги виробництва становили 3,7 відсотка, а найнижча урожайність становила 30,2 центнери на га. Найменше (504) підприємства вирощують зернові та зернобобові на площах більше 3000 га. Вони досягли найвищої врожайності 56,6 центнерів на га та найвищого обсягу виробництва 30,5%. Група з кількістю підприємств від 1000,01-2000,00 га, яка складається з 5,8 %, посіла друге місце з обсягом виробництва 22,6 % і врожайністю 46,3 ц/га. Таким чином, аналіз виробництва зернових та зернобобових показує, що при використанні найбільшої площі збору врожаю можна досягти найвищого обсягу виробництва та найвищої урожайності за допомогою сортів зернових та зернобобових, які мають високу урожайність (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 - Групування сільськогосподарських підприємств України за розмірами зібраної площі зернових та зернобобових культур у 2021р.

Площа, га	Кількість підприємств		Обсяг виробництва		Урожайність, ц/га
	од.	%	тис. т	%	
до 100,00	19026	58,5	1934,0	3,7	30,2
100,01-200,00	3559	10,9	1899,5	3,7	36,6
200,01-500,00	4213	13,0	5410,0	10,5	40,0
500,01-1000,00	2765	8,5	8300,4	16,1	42,2
1000,01-2000,00	1880	5,8	11694,6	22,6	46,3
2000,01-3000,00	566	1,7	6694,1	12,9	48,6
більше 3000,00	504	1,6	15785,4	30,5	56,6
Всього по підприємствам	32513	100,0	51718,0	100,0	46,4

Українські аграрії продовжують вирощувати сільськогосподарську продукцію, коли це дозволяє збереження сільськогосподарських угідь, демонструючи високу стійкість до війни.

Встановлено, що сільське господарство втратило майже чверть бізнесу, а прямі збитки становлять 6,6 млрд дол США, а непрямі збитки становлять 34,5 млрд дол США. Кожен день протягом другого року війни наші аграрії зазнають значних збитків. Насамперед, втрачено понад 30% усіх посівних площ і понад 70% зрошуваних площ.

Експорт зерна через портові термінали був припинений з початку війни в Україні [49]. Сьогодні залізничні перевезення є важливою частиною експорту зернових культур. Експорт перевозиться в порти на Дунаї, а також в румунський порт Констанца, який також знаходиться в країнах Балтії. З'ясувалося, що залізничний і автомобільний транспорт в середньому збільшують витрати на зернові культури на 20%–40% [49].

Як зазначено в проєкті Національного плану відновлення України щодо збільшення пропускної спроможності пунктів перегрупування вантажних вагонів, так і в пропозиції Європейської Комісії щодо створення стандартів ЄС залізничних колій у пунктах перетину кордону з Україною, перенаправлення морського транзиту на залізницю вимагає приведення ширини колії та залізничних вагонів України до стандартів ЄС.

Не менш важливим є збільшення місткості бункерів для зерна в Україні відповідно до стандартів ЄС. Проблеми виникають за межами України, оскільки зернові бункери українського розміру завеликі для європейських залізничних платформ. Надання Україні субсидій на виробництво або придбання зернових бункерів європейського розміру, переміщення європейських зернових бункерів до українського кордону після виконання існуючих контрактів, і модернізація залізничних вагонів для транспортування зерна є потенційними способами вирішення цих проблем.

Удосконалення сільськогосподарської транспортної інфраструктури України є життєво важливим для відновлення здатності України експортувати сільськогосподарську продукцію, а також для переміщення попереднього врожаю з ферм, щоб створити більше місця для майбутніх і поточних урожаїв. Фермери потребують постійних і тимчасових транспортних засобів для розширення доступу до сховищ, щоб відновити транспортні можливості України.

Попередня ємність зберігання сільськогосподарської продукції в Україні становила 75 мільйонів метричних тонн, повідомляє уряд країни. Близько половини цих резервуарів пошкоджені чи зруйновані, знаходяться на окупованих територіях росії чи залишаються заповненими минулорічним урожаєм, щоб їх експортувати. Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО) прогнозує дефіцит запасів у 16 мільйонів метричних тонн, враховуючи розрахунковий обсяг урожаю 2022–2023 рр. Для вирішення цього дефіциту організація розпочала стратегію підтримки зберігання зерна. Канада спрямовує приблизно 40 млн дол. США на закупівлю поліетиленових зернових

рукавів, обладнання для завантаження та розвантаження зерна та довгострокових модульних складських одиниць для малих і середніх ферм у 15 областях України, тоді як Японія спрямовує 16 млн дол. США на ті ж цілі в 10 областях України. Ініціатива сприяння стійкості сільського господарства в Україні (АГРІ-Україна) та Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) прагнуть збільшити кількість сховищ в Україні. На підтримку сушіння, зберігання та переробки сільськогосподарських культур USAID виділив 100 млн дол. США, а він також прагне залучити ще 150 млн дол. США для цієї програми.

Поліетиленові мішки, які можуть вмістити до 250 метричних тонн, є найкращим варіантом тимчасового зберігання для уряду України, і вони можуть зберігатися там протягом 17 місяців. Український парламент звільнив поліетиленові мішки та інше обладнання від імпортного мита, оскільки він визнав необхідність розширення потужностей України зі зберігання зерна. Тим не менш, український уряд не оприлюднив планів відновлення українських постійних сховищ, з яких оцінюється, що приблизно десять відсотків були пошкоджені або знищені. Уряд буде стимулювати інвестиції в цю важливу сільськогосподарську інфраструктуру за допомогою планів відновлення постійного сховища України, включно з Національним планом відновлення України.

Експорт урожаю минулих років з України звільнить місце для врожаю поточного року, а рух зерна допоможе забезпечити фінансування для закупівлі ресурсів, включаючи добрива, для майбутніх посівів. Визначення постачальників, фінансування транспортування в Україну та забезпечення доступу для українських фермерів є важливими компонентами проблеми забезпечення українських фермерів добривами.

З початку війни вартість азотних, калійних і фосфорних добрив в Україні зросла на 35–45%. Для заміни експорту калію деякі країни звертаються до Канади, найбільшого експортера калію у світі. Крім калію, Україна шукає нові джерела поставок фосфорних добрив. Основними експортерами є Китай,

Марокко, США, ЄС та інші країни. Компанії з виробництва добрив можуть зіткнутися з труднощами, оскільки вони зобов'язані виконувати вже існуючі контракти. Це може перешкодити їм збільшити продажі в Україні. Незважаючи на те, що Україна виробляє достатньо азотних добрив, щоб покрити 75% власного споживання, витрати на виробництво цього ресурсу зростають через високі ціни на енергоносії. Крім того, транспортування добрив в Україну є проблемою, оскільки потенційні експортери повинні впоратися з високими цінами на паливо, а також збільшеними витратами на страхування. Ці фактори роблять транспортування добрив в Україну незручним і призводять до того, що українські фермери повинні платити більше за їх.

Донорські організації, такі як FAO в рамках Плану швидкого реагування та USAID в рамках AGRI-Ukraine, надають українським фермерам добрива безпосередньо. Україна та її партнери повинні мати доступ до нових джерел добрив, зокрема калійних і фосфорних, у довгостроковій перспективі. Розширення світових поставок добрив є складною перспективою. За наявності належної інфраструктури та резервів зростання виробництва добрив займає в середньому від трьох до п'яти років. За відсутності широких поставок багато фермерів звертаються до точного внесення добрив, щоб зробити їх максимально ефективними. Технології штучного інтелекту та супутникові можуть виявити дефіцит поживних речовин на фермах за допомогою тестування ґрунту та усунення надмірного внесення поживних речовин.

До війни український сільськогосподарський експорт здійснювався переважно через чорноморські порти, тому її досвід у автомобільних і залізничних перевезеннях може знадобитися для нових операторів транспорту. Крім того, фермерам може знадобитися додаткова освіта, щоб освоїти методи, необхідні для нових режимів зберігання. Іншим може знадобитися більше грошей і навчання, щоб покращити свою здатність правильно вносити добрив. Фермери в районах, які безпосередньо постраждали від боїв, потребують допомоги для видалення мін із полів і заміни того, що російські війська знищили. Потреби робочої сили в сільськогосподарському секторі України

повинні залишатися головним питанням, оскільки країна оголосила про плани відновлення свого сектору, а інвестори з приватного сектору вкладають гроші в нього [49].

5 грудня 2022 року за підтримки Міністерства аграрної політики та продовольства України, Європейського Союзу, Світового банку та Міністерства аграрної політики та продовольства України відбувся круглий стіл під назвою «Нагальні потреби українського агросектору для стійкості та відновлення». На ньому було виявлено, що основними потребами фермерів під час воєнного стану є забезпечення генераторами, насіннєвими матеріалами, безперервного експорту та доступу до додаткового фінансування. За даними Мінагрополітики, загальна площа посівів в Україні під час весняних польових робіт може зрости на 30%, якщо аграрії отримають міжнародну підтримку з насіннєвим матеріалом. Згідно з існуючими даними, агросектор потребує 1125 одиниць генераторів. Наразі ФРН надала 25 генераторів [49].

Зважаючи на поточні умови, ймовірно, що через активну державну підтримку аграрного сектору та вплив міжнародних партнерів на ситуацію, що склалася навколо українського зерна, рівень негативного впливу факторів на розвиток ринку зернових культур України скоротиться. Вважаємо, що основними методами вирішення проблем на ринку зернових культур є такі: забезпечення українських аграріїв посівним матеріалом, паливом, генераторами та сільськогосподарською технікою; стабілізація політичної ситуації в країні; створення безпечних умов праці за допомогою розмінування посівних площ; використання інноваційних технологій для виробництва та зберігання сільськогосподарських культур; і максимальне посівання сільськогосподарських культур у безпечних регіон.

Очевидно, що після війни виникли проблеми з оптимізацією структури сільськогосподарського виробництва та зернового господарства в цілому, а також відновлення ефективності виробництва рослинництва сільськогосподарськими підприємствами. Ці проблеми стосуються рівня ресурсів і фінансових ресурсів, обсягів внутрішніх потреб у продукції з

урахуванням її переробки, обсягів експорту та витрат на нього, пошкодженої інфраструктури агробізнесу тощо [50].

Таким чином, заходи, спрямовані на підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами після війни, повинні бути скеровані інституційними структурами, щоб створити необхідні кондиції для інтенсифікації сільського господарства.

3.2. Шляхи розвитку маркетингових каналів реалізації зерна

У взаємовідносинах зернопродуктового підкомплексу АПК є певні проблеми, які вимагають нових, нестандартних рішень, які базуються на створенні нового механізму управління. Маркетинг є важливою частиною цього механізму, який формує і розвиває аграрний ринок. Наразі маркетинг, як ефективний інструмент агробізнесу, недостатньо використовується для стратегічного планування та управління.

Кожне підприємство, в тому числі і сільськогосподарське, потребує концепцій збуту та маркетингу через загострення проблеми збуту та посилення конкуренції. Але в сільському господарстві все ще переважають продуктові та виробничі ідеї. Це пов'язано з дефіцитом сільськогосподарської продукції та невідповідністю її пропозиції попиту. З фінансових і психологічних причин маркетингові служби на всіх рівнях економіки розвиваються досить повільно. Не проводяться маркетингові дослідження, аграрні підприємства не зацікавлені в новаторських маркетингових розробках і, врешті-решт, не пропагується нагромаджений світовий досвід. Через несистемність і випадковість окремих досліджень не існує ефективної системи вітчизняного агромаркетингу, що негативно впливає на конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції.

Особливості виробництва (наприклад, спеціалізація господарства, обсяг виробництва продукції, виробничі зв'язки тощо) і споживання конкретного виду продукції визначають формування відповідних маркетингових стратегій і особливостей маркетингової діяльності. У кожному підприємстві є свої особливості. Саме вони впливають на особливості аграрного маркетингу.

З цієї причини ми розглядаємо маркетинг у вузькому розумінні, тобто розглядаємо питання, пов'язані з маркетингом у сільському господарстві. Крім того, ми також маємо на увазі процес транспортування, складування, зберігання, переробки та оптової та роздрібною торгівлі всіх етапів доставки продукту до споживача. Відповідно, маркетингові дії повинні включати наступне: здійснення аналізу ринку та виявлення ринку покупців, які купують продукцію, шляхом комплексного вивчення стану ринку та перспектив його розвитку; аналіз факторів, що впливають на рівень купівельної спроможності агентів ринку; покращення якості продукції, підготовка продукції до продажу відповідно до діючих стандартів; управління асортиментом продукції; швидке реагування на зміни кон'юнктури; вибір ефективних методів просування продукції на ринку, використання унікальних методів реклами та стимулювання збуту; створення каналів дистрибуції продукції, які дозволяють покупцям отримати продукцію в потрібний час і місці; розробка відповідної системи цін, перевірка ефективності продукції та обґрунтування шляхів її вдосконалення; організація маркетингових служб і управління виробництвом; розробка стратегічних маркетингових планів; забезпечення контролю та управління.

Національний ринок зерна недосконалий і не конкурентоспроможний, що зменшує потребу в зерні як товарі. Таким чином, оскільки існує попит на зерно та продукти його переробки, виробникам не потрібно турбуватися про якість продукції чи відповідність її вимогам споживачів. Це відволікає увагу виробників від встановлення відповідних параметрів якості зерна, що поставляється на ринок. З іншого боку, зростання потреб гуртових споживачів,

особливо переробних підприємств, спонукає виробників приділяти все більшу увагу параметрам якості зерна.

Потрібно створити способи його розповсюдження, які відповідають існуючим організаційним структурам сільського господарства. У таких умовах виробники товарів використовують широкий спектр маркетингових каналів, які в певній мірі залежать від безпосереднього виробника товару, розвитку ринкової інфраструктури тощо. Найважливішим компонентом кожної моделі реалізації зерна є контакт між виробником і клієнтом, який купує продукт. З цієї причини всі маркетингові канали можна умовно розділити на дві частини. Перший включає зв'язок між виробниками та сферою переробки, а другий пов'язує переробку товарів із сферою споживання.

Згідно з цим може бути використано кілька маркетингових каналів для реалізації зерна:

1) сільськогосподарський товаровиробник → безпосередній продаж (ринки, оптові ринки, реалізація з господарства, придорожна продаж, фірмова торгівля). Цей канал є найкоротшим, оскільки виробник встановлює ціну безпосередньо для споживача. Але обмеженість цього каналу полягає в тому, що він використовується для продажу невеликих кількостей товару, зазвичай для дрібних виробників;

2) сільськогосподарський товаровиробник → посередник (заготівельні кооперативи, приватні організації тощо) → переробні підприємства. Цей канал також підходить для дрібних виробників, особливо особистих селянських господарств;

3) сільськогосподарський товаровиробник → переробні підприємства (державні, приватні, акціонерні). Данний тип каналу маркетингу також досить поширений, особливо серед спеціалізованих господарств;

4) сільськогосподарський товаровиробник → заставні закупівлі → подальший продаж, переробка, експорт;

5) сільськогосподарський товаровиробник → біржова торгівля, гуртові ринки (ярмарки, оптові центри) → вторинний гурт, роздріб, переробка, експорт.

Останні два канали є перспективними. Очевидно, що переваги великих заготівельних організацій (включаючи переробні підприємства) полягають у тому, що вони мають у своєму розпорядженні значні виробничі потужності та добре налагоджені зв'язки. Отже, цей канал є більш надійним для виробників. Оскільки розвиток оптової та роздрібною торгівлі продовжується, можуть бути використані інші маркетингові канали реалізації. Ці негативні тенденції, безсумнівно, зберуться в найближчі роки. Серед них диспаритет цін, обмеження фінансових ресурсів і кредитування, бартерні угоди, стихійні ринки, збільшення продажів продукції, зменшення оптової торгівлі через відсутність відповідної інфраструктури та самозабезпечення людей і територій. Вітчизняні виробники виробляють дорогу продукцію, яка, як правило, не відповідає очікуванням ринку, оскільки виробництво продукції в малих господарствах є неефективним. У сільськогосподарських товаровиробників є значна можливість покращити свою економічну ситуацію шляхом добровільного об'єднання в офіційні чи юридичні організації. Це можливо на двох рівнях: на виробничому рівні — у виробничі групи; і на рівні дистрибуції продукції — у маркетингові групи.

Виключно виробники сільськогосподарської продукції можуть утворювати виробничі групи, якими можуть бути фермерські господарства.

Коли селян організують виробничі групи, вони можуть досягти наступних цілей: укласти спільні контракти на реалізацію великих партій продукції; зробити внесок у оборотні засоби для подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва; організувати спільну діяльність зі збереження та приготування продукції для продажу (сортування, пакування тощо); створити маркетингові канали для інтеграції і спільного маркетингу.

Реалізація цих цілей дозволить товаровиробникам досягти наступних цілей: розширення цільового ринку; зниження витрат на виробництво продукції, зокрема затрат на одиницю продукції, за допомогою спільної закупівлі засобів виробництва та отримання послуг; покращення технологій

виробництва продукції відповідно до її якості; підвищення рівня безпеки господарювання.

Формування виробничих груп приносить користь не тільки виробникам продукції, а й споживачам, як гуртовим, так і кінцевим споживачам, оскільки це дозволяє постачати продукцію високої якості за низькими цінами.

Щоб створити виробничі групи, потрібно подолати перешкоди як організаційні, так і психологічні. До перших належать такі проблеми, як брак фінансових ресурсів для початку бізнесу; складність укладання контрактів, оскільки гуртовим споживачам вигідніше мати справу з окремим виробником, диктуючи йому свої умови, зокрема щодо ціни; труднощі з пошуком пільгових кредитів для інвестицій; відсутність чіткої регламентації ринку сільськогосподарської продукції; і багато іншого.

Перш за все, створення таких груп вимагає їхнього юридичного оформлення у вигляді закону чи інших законів, а також відповідної державної програми. У законодавчому документі повинні бути враховані наступні елементи: хто може бути членом групи. Це можуть бути переважно фізичні або юридичні особи, які об'єднуються, щоб адаптуватися до ринкових умов; визначити основи, форми та передумови створення групи. Група повинна мати юридичну форму, тобто вона може бути акціонерним товариством, товариством з обмеженою відповідальністю, кооперативом тощо. Група може бути створена для виробництва і реалізації одного чи кількох видів продукції, заснована на статусі чи угоді, і складається з певної кількості членів, кожен з яких не може мати більше 20% голосів у зборах; можливості організації партнерства, отримання державної допомоги та пільг, створення спеціальних фондів тощо; особливості ведення економічної роботи, особливо щодо обліку та публікації результатів роботи.

В цілому, створення виробничих груп у вітчизняному аграрному секторі економіки вкрай необхідне, оскільки це виражає економічні інтереси виробників, зосереджені на отриманні товаровиробниками спільної вигоди.

Упровадження маркетингу в виробничу діяльність компанії вимагає внесення певних організаційних змін, таких як заснування компанії, створення відповідних відділів, внесення змін до статуту та навчання персоналу. Організація маркетингових служб повинна бути розроблена з огляду на сучасні форми бізнесу та розміри аграрних підприємств. Великі аграрні підприємства повинні мати спеціальні управлінські структури для маркетингу, тоді як малі підприємства можуть об'єднати ресурси для створення галузевих маркетингових центрів або інших типів консультаційних послуг. Доцільно створити два функціональних відділи в управлінні маркетинговою службою: стратегії маркетингу та збуту. На базі планово-економічного відділу можна створити перший відділ з основними функціями аналізу, контролю, організації взаємодії між виробничо-збутовими підрозділами, прогнозування кон'юнктури ринку та прогнозування перспектив розвитку підприємства. Значення відділу збуту включає організацію реалізації продукції, постачання матеріалів і матеріалів, збір інформації, прогнозування кон'юнктури ринку, інформацію про покупців, вивчення смаків і потреб споживачів, первинний аналіз і систематизацію інформації, організацію реклами, вивчення стандартів якості та нормативно-правових положень. Крім того, управління маркетинговою діяльністю підприємства включає підбір спеціалістів, визначення прав, обов'язків і відповідальності працівників, створення зв'язків між маркетинговою службою та іншими підрозділами підприємства та іншими підприємствами.

Згідно з оцінкою, перші кроки становлення маркетингових служб у сільському господарстві можуть відбуватися в декількох етапах. Це включає збільшення ролі відділу збуту, надання йому функцій маркетингу, створення маркетингових підрозділів у відділі збуту, а потім виділення цих підрозділів у окремі підрозділи. Сучасна система маркетингу включає посередників, виробників сільськогосподарської продукції та різноманітні підприємства, які організовані за принципами маркетингу на районному та обласному рівнях. У цьому напрямку важливим є перетворення діючих управлінь сільського

господарства та продовольства на консультативно-маркетингові служби, а також створення та реорганізація інноваційних дорадчих служб. Сільськогосподарське виробництво є дрібнотоварним, тому потрібно проводити ефективні маркетингові кампанії на обласному рівні. Вплив на регулювання ринку, щоб збалансувати попит і пропозицію, базується на взаємних інтересах виробників і споживачів сільськогосподарської продукції.

Вважаємо, що основними завданнями обласних служб маркетингу повинні бути: створення обласного продовольчого фонду; просування сільськогосподарської продукції за допомогою виставок, ярмарок, аукціонів тощо; регулювання ринку за допомогою укладання відповідних контрактів між виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції; створення інформаційної системи про кон'юнктуру ринку для всіх суб'єктів ринку; розробка систем стандартизації, сертифікації та контролю якості

Маркетингова діяльність неможлива без інформації, яка є важливою для ринкової системи як для виробників сільськогосподарської продукції, так і для її споживачів.

Вона повинна допомогти виробникам сільськогосподарської продукції в таких питаннях, як прийняття рішень на етапі планування виробництва; приготування товару для реалізації; використання цінової інформації для вибору покупця; надання засобів виробництва тощо.

Така інформація повинна допомогти покупцям забезпечити споживання та переробку сільськогосподарської продукції.

Коли товар виробляється поодинокими виробниками, збут і маркетингові завдання стають складнішими. Сільськогосподарське виробництво та продукція, яку воно виробляє, мають низку особливостей, які обмежують сферу маркетингових дій окремого селянина. До цих особливостей належать сезонність виробництва, швидкопсувний характер продукту або необхідність тривалої обробки та доробки продукту до складування, невеликі одноразові партії товару, що пропонуються на ринок, і відсутність фінансування для маркетингових програм. Крім того, поодинокий товаровиробник має обмежені

повноваження щодо встановлення цін. Коли селяни співпрацюють, вони отримують більшу частку ринку та можуть фінансувати маркетингову діяльність. Наявність інформації про коливання пропозиції, зміни попиту та потреби клієнтів визначатиме ефективність маркетингових груп.

Маркетингові групи — це групи, створені сільськогосподарськими товаровиробниками з метою: визначення та концентрації пропозиції для одного або декількох продуктів, стабілізації цін на рівні виробника; поширення наукових і практичних досягнень у виробництві та маркетингу серед членів групи; продаж усієї продукції за посередництвом групи; і впровадження спільної торгової політики в межах групи.

Маркетингові групи – це групи виробників, які зобов’язуються продавати всю або частину своєї продукції за допомогою власної організації. В такій групі обов’язкова співпраця, а не конкуренція чи суперництво. Організація таких груп повинна бути спрямована на адаптацію сільськогосподарського виробництва своїх членів до вимог ринку, задоволення потреб і уподобань споживачів, а також спільне продажу, щоб досягти користі членів групи. Основними цілями маркетингової групи є: концентрація сільськогосподарської продукції шляхом надходження продукції від членів групи та створення більшої єдиної ринкової партії; спільне використання технічних засобів; передача знань про стандартизацію сільськогосподарської продукції відповідно до вимог ринку; продаж продукції членами групи тільки в межах організації; підвищення якості продукції; краще і швидше виробництво сільськогосподарської продукції; знайти нові ринки збуту; укласти вигідні контракти на продаж продукції зі споживачами; виконувати спільну маркетингову діяльність відповідно до стратегії, прийнятої членами маркетингової групи; збільшити прибуток членів маркетингової групи.

Маркетингові групи, створені селянами з метою покращення реалізації своєї продукції та отримання більшої вигоди, мають можливість змінити свою позицію на ринку та частку прибутку, якщо: 1) ринкова сила або торгова позиція маркетингової групи може значно посилитися в порівнянні з

поодиноким виробником товарів; 2) розширення масштабу діяльності та співпраці членів маркетингової групи може зменшити витрати на маркетинг і продажі; 3) частка виробників в торговій мережі може збільшитися завдяки збільшенню доданої вартості реалізованої сільськогосподарської продукції [37].

Мережі гуртової та роздрібної торгівлі створюють такі групи у деяких країнах, а органи влади сприяють цьому. Все це є результатом потреб магазинів у постійному постачанні високоякісної продукції у великих кількостях. Маркетингові групи є єдиними, хто може це зробити.

У сучасному світі можна створити маркетингові групи на різних рівнях виробників. У сучасній організації виробництва існує велика кількість дрібних товаровиробників, які є основою для формування цих груп. Такі групи можуть бути спочатку створені в районі. Такі групи можуть включати окремих фермерів, окремих селян або фермерів і селян. Ці групи та інші дрібні товаровиробники, також відомі як сільськогосподарські підприємства, дуже ймовірні.

В наших умовах основним напрямком діяльності маркетингової групи є реалізація продукції, особливо переробним підприємствам, які очікують регулярного надходження високоякісної продукції.

Незважаючи на те, що кількість членів групи не обмежена, їхня кількість визначається одним селом або кушем. Слід зауважити, що маркетингові групи можуть не обмежуватися діяльністю, пов'язаною з маркетингом. Вони також можуть розширити свою діяльність, купуючи різні речі та засоби праці, такі як насіння, корми, добрив і обладнання. Кожна група може об'єднувати лише виробників, які виробляють певну кількість продукції, не менше встановленого ліміту. У групу можуть входити виробники іншої продукції, яка є основою для певного сектора, як-от кормодобувні чи насінницькі господарства, але вони повинні співпрацювати одне з одним. Лідер групи, особа, яка має найбільшу частку у виробництві даної продукції, чи конкретна особа можуть відповідати за реалізацію продукції. Група також може мати відповідний штат і приміщення, а також наймати працівників, якщо це необхідно. Перш ніж

розпочати роботу маркетингової групи, необхідно зібрати маркетингову інформацію про постачальників засобів виробництва та заготівельників продукції. Для досягнення цього маркетингова група розробляє стратегію діяльності. Можна також створити маркетингову групу, працюючи разом. З цієї причини кооператив надає своїм членам транспортні послуги, виконання всіх адміністративних функцій, фінансові послуги та швидке постачання товарів, що мінімізує втрати. Сільськогосподарські товаровиробники можуть отримувати дивіденди залежно від обороту кооперативу. Таким чином, члени маркетингової групи можуть зосередитися на виробництві продукції, незалежно від того, що, скільки і як її виробляти.

Вважаємо, що наступні переваги отримують учасники, створюючи маркетингові групи:

- виробники можуть продавати продукцію за вищими цінами, ніж одинокий виробник;
- зниження витрат на матеріали та робочу силу, пов'язаних із доставкою продукції, і, як наслідок, зниження комерційної собівартості;
- можливість отримати насіння, добрив та інші засоби виробництва за нижчими цінами, навіть якщо вони закупаються оптом;
- встановлення довгострокових контрактів, які гарантують продаж вироблених товарів;
- отримання кращого доступу до кредиту та потенційних дотацій;
- отримання можливості спільних інвестицій в агропромислові підприємства, особливо переробні;
- отримати можливість обмінюватися знаннями та досвідом у конкретній галузі;
- отримати можливість співпрацювати щодо товарів, щоб створити власну базу первинної доробки чи переробки;
- отримати кращий доступ до поточної ринкової інформації;
- зміцнити свою позицію, збільшивши свою частку ринку;
- співпраця та взаємодопомога в групі.

Насправді слід зауважити, що маркетингові групи не дуже відрізняються від існуючих потенційних організацій у аграрному виробництві. Оскільки вони мають на меті економічні інтереси товаровиробників, зокрема отримання спільної вигоди, їх створення в аграрному секторі економіки вкрай необхідне.

ВИСНОВКИ

Стратегічним сектором природно-економічного продовольчого комплексу України є зернопродуктовий підкомплекс, базою формування якого є зернове господарство.

Економічна ситуація в зернопродуктовому підкомплексі АПК залишається досить складною, що і визначає актуальність роботи.

Виробництво зерна характеризується динамічним розвитком — зростає врожайність культур, підтримуються обсяги посівних площ під зерновими. Варто відмітити негативні тенденції у 2015-2020 років щодо скорочення посівних площ, зайнятих під гречкою, ячменем, вівсом.

Львівська область знаходиться на 7 місці по Україні за урожайністю зернових і зернобобових культур, яка становила 49,4 ц/га.

Урожайність ранніх зернових культур досягла високих показників: ПП «Західний Буг» досяг 72,2 ц/га, ТзОВ «КПК Агроінвест» досягла 70 ц/га, ПП «Агрофірма Дзвони» досягла 69,6 ц/га, ФГ «Сяйво-Стрий» досягла 68,4 ц/га, ПАФ «Білий Стік» досяг 67,1 ц/га.

Посівні площі під зерновими і зернобобовими культурами займають найбільшу питому вагу в структурі посівних площ у 2021 році. Частка сільськогосподарських підприємств в загальній структурі виробництва цих культур в 2021 році перевищила частку господарств населення в загальній структурі виробництва зернових і зернобобових культур .

Щодо виробництва зернових культур у Львівській області, то в 2021 році їх обсяг зріс порівняно з 2015 роком на 33,8% . В основному це відбулось за рахунок росту виробництва кукурудзи.

Обсяг реалізованої продукції в 2021 році зменшився порівняно з 2015 роком,. Суттєво знизилась реалізація вівса , гречки . Загалом реалізація зернових та зернобобових культур знизилась майже на 20 %. Значно зросла реалізація жита – майже в 4 рази – у порівнянні з 2015 роком Треба відмітити ріст цін в 2021 році на зернові культури в середньому на 60% порівняно з 2015 роком.

Львівська область у 2021 році експортувала зернових культур на суму 281млн 332 тис. доларів США. Найбільшими покупцями нашої зернової продукції були : Китай, Єгипет ,Саудівська Аравія.

Сьогодні Україна та її громадяни перебувають у складних умовах, тому проблема підвищення економічної ефективності інтенсифікації виробництва продукції рослинництва повоєнного часу залишається невирішеною. Особлива увага приділяється пошуку шляхів вирішення проблеми відновлення та підтримки агробізнесу в Україні після війни, оскільки виробництво впало, продуктивність праці знизилася, залучені працівники зменшилися та рівень безробіття зріс.

Експорт зерна через портові термінали був припинений з початку війни в Україні. Сьогодні залізничні перевезення є важливою частиною експорту зернових культур. Важливим є збільшення місткості бункерів для зерна в Україні відповідно до стандартів ЄС. Проблеми виникають за межами України, оскільки зернові бункери українського розміру завеликі для європейських залізничних платформ. Надання Україні субсидій на виробництво або придбання зернових бункерів європейського розміру, переміщення європейських зернових бункерів до українського кордону після виконання існуючих контрактів, і модернізація залізничних вагонів для транспортування зерна є потенційними способами вирішення цих проблем. Фермери потребують постійних і тимчасових транспортних засобів для розширення доступу до

сховищ, щоб відновити транспортні можливості України. Поліетиленові мішки, які можуть вмістити до 250 метричних тонн, є найкращим варіантом тимчасового зберігання зерна, і вони можуть зберігатися там протягом 17 місяців. Україна та її партнери повинні мати доступ до нових джерел добрив, зокрема калійних і фосфорних, у довгостроковій перспективі. Технології штучного інтелекту та супутникові можуть виявити дефіцит поживних речовин на фермах за допомогою тестування ґрунту та усунення надмірного внесення поживних речовин.

Основними потребами фермерів під час воєнного стану є забезпечення генераторами, насіннєвими матеріалами, безперебійного експорту та доступу до додаткового фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / Андрійчук В. Г. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Буреннікова Н. В., Ярмоленко В.О. Результативність функціонування складних економічних систем аграрного спрямування. Монографія. Вінниця. ВНАУ. 2017. 168 с.
3. Васильківський Д. М. Процес аналізу та оцінки ризиків підприємств зернопродуктового під комплексу. Вісник ХНАУ. Серія Економічні науки, № 2, с. 37-46, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2018_2_7
4. Васильців Т.Г. Формування інституційного середовища як передумова зниження рівня трансакційних витрат підприємництва в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» ; відп. ред. В.С. Кравців. Львів, 2015. Вип. 1(111). С. 117–121
5. Галенко О.І. Формування зернопродуктового кластера в Південному регіоні. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (6). Т. 1. Полтава : ПДАА. 2013. С. 61–67.
6. Гуменюк Ю. В. Організаційно-економічний механізм функціонування зернопродуктового під комплексу. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, № 3, с. 71-77, 2019

7. Гуменюк Ю. В., Бурлака С. А., Галушак Д. О. Напрямки активізації інноваційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі України. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2020. № 6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://doi.org/10.31649/1997-9266-2020-153-6-25-37>
8. Грідін О. В. Зернопродуктовий підкомплекс України: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку. Актуальні проблеми інноваційної економіки, № 1, с. 21-27, 2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2017_1_6
9. Грідін О.В. Значення зернопродуктового підкомплексу в дотриманні продовольчої безпеки України Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ. 2015. Вип. 161. С. 136-144.
10. Гуторов А.О. Вертикально інтегровані структури у сільському господарстві: економічні засади формування та розвитку. Економіка і прогнозування. 2011. № 1. С. 120–130.
11. Дацій Н. В. Економічний зміст інноваційної діяльності в сільському господарстві. Агросвіт. № 18, с. 10, вересень 2008 р.
12. Дем'яненко С.І. До питання про стратегію розвитку аграрного сектору економіки України. Економіка АПК. 2014. № 1. С.19.
13. Капталан С.М. Теоретичні проблеми інтеграції в агропромисловому комплексі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 12. С. 259–264
14. Кваша С.М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. Економіка АПК. 2013. № 3. С. 16-24.
15. Колодійчук В. А. Концептуальна модель оптимізації логістичної системи у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Економіка АПК, № 5, с. 60-65, 2016. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_5_10 [6]
16. Колодійчук В.А. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України. Економічний часопис-XXI. 2014. № 9-10(1). С. 45-48.

17. Кондратюк О. І. Проблеми та напрями розвитку зернопродуктового підкомплексу в сучасних умовах. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка, т. 20, вип. 1(2). с. 64-68, 2015.
18. Кухта О.К. Ефективність виробництва та функціонування ринку зерна Полтавської області // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2015. - Вип. 5. - С. 87-89. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2015_5_21
19. Кравчук Н. І., Менчинський О.О., Томчик О.В. (2021) Зростання економічної ефективності зерновиробництва. Економіка та суспільство. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-21>
20. Лотиш, О. Я. Стратегічний аналіз зернової галузі України: стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. Я. Лотиш // Інтелект ХХІ. 2018. № 3. С. 74–79. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2018_3_17
21. Мазур Г.О. Ринкові інтегровані форми територіально-виробничої організації регіонального АПК та їх результативність. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 3. Том 2. С. 168–173.
22. Манжура О.В. Інтеграційні процеси у сільськогосподарській кооперації України. Менеджер. 2014. № 1 (67). С. 21-24.
23. Мельник Л.Л. Зерновий комплекс України в аспекті експортних можливостей та державного регулювання. Агросвіт. 2013. № 4. С. 13-19
24. М'ягих І.М. Проблеми формування інтегрованих бізнес-структур (ІБС). Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. №37. С. 66–70.
25. Нестерчук Ю.О., Новицький І.В. Роль інтеграції в процесі забезпечення пропорційного й збалансованого розвитку підприємств зернопродуктового під комплексу. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”. № 2. 2019.

- 26.Новицький І. В. Аналітична оцінка потенційних можливостей зростання конкурентоспроможності та інтеграційної активності підприємств зернопродуктового підкомплексу. Агросвіт. № 9, с. 45-51, 2018.
- 27.Олійник О.О. Соціально-економічна природа становлення і розвитку агрохолдингів. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2012. № 3 (19). С. 106–109.
- 28.Остапчук С.М. Сутність та соціально-економічна значимість земельного капіталу в аграрній галузі. Економіка: реалії часу. 2014. №2(12). С. 165–174.
- 29.Парубок Н.В. Розвиток інтеграційних процесів у продуктивних підкомплексах АПК. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 12. Частина 2. 2015. С. 52–55.
- 30.Пілявський В.І. Агропромислова інтеграція: види та організаційно-правові форми. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Випуск 2. Том 1. 2011. С. 207–214.
- 31.Пехов В. А. Спеціалізація аграрних підприємств в зернопродуктовому підкомплексі. Економіка АПК, № 3, с. 87-92, 2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_3_15
- 32.Пехов В. А. Концепція сутності і змістовні характеристики дефініції "зернопродуктовий підкомплекс" в теорії агроекономічних відносин. Продовольчі ресурси, № 5. с. 211-214, 2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2015_5_31
- 33.Перебийніс В. І. Логістичне управління запасами на підприємствах : монографія. Полтава : ПУЕТ. 2012. 279 с
- 34.Пилипенко К.А. Вдосконалення структури та підвищення конкурентоспроможності зернового виробництва. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. 2011. Випуск 2. Том 1. С. 202-207.
- 35.Плотнікова М.Ф. Аналіз хлібопродуктового підкомплексу в регіоні. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2006. –Вип. 1 (33). С. 55–64.

36. Погріщук Б. В. Інноваційна модель розвитку зернопродуктового підкомплексу України,» *Агросвіт*, № 16, с. 11-15, 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2009_16_4
37. Романишин С.Б. Горизонтальна інтеграція дрібних сільськогосподарських виробників. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.2. С. 281–287.
38. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи,» *Економіка АПК*. № 2 с. 10-17, 2015
39. Світовий О. М. Шляхи оптимізації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі для збільшення доданої вартості. *Економіка АПК*. № 2, с. 52-58, 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_2_9
40. Скопенко Н.С. Сучасні тенденції кооперації та інтеграції в АПК. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: Збірник наукових праць. К.: НАУ, 2010. Вип. 25. С. 179–184.
41. Сливінська О.Б. Методичні підходи до аналізу економічної ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності зерновиробництва. *Агросвіт*. 2015. № 9. С. 22-26.
42. Статистичний збірник *Сільське господарство Львівської області*/за редакцією Г.М. Корисько Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2021. 183с.
43. Черевко Г. В. та ін. *Економіка зернопродуктового комплексу АПК*. Львів: Українські технології. 2000. 198 с.
44. Черненко К.С. Особливості функціонування зернопереробного підкомплексу в Україні. Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». Вип. 4 (52). 2012. С. 50–54.
45. Шпичак О.М., Боднар О.В. Вигоди та проблеми експорту зерна з України. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 5-15.
46. Шпичак О. М. Оптимізація ринку зерна та її результативність / О. М. Шпичак, О. В. Боднар // *Моніторинг біржового ринку*. 2014. № 2. – С. 22-28.

47. Яремчук Н.В. Методика оцінки ефективності управлінської діяльності в системі підприємств зернопродуктового підкомплексу. Ефективна економіка. 2013. № 12. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2636>
48. Статистичний збірник/Statistical Publication «Україна у цифрах»/"Ukraine in Figures" <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>
49. Наумов, М., & Рибак, Г. (2023). ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПОРТУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. *Економіка та суспільство*, (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-80>
50. Експорт зерна з України: чи є альтернатива заблокованим морським портам? URL: <https://www.dw.com/uk/eksport-zerna-z-ukrainy-chy-ye-alternatyva-zablokovanim-morskym-portam/a-61901563>